

SAMARQAND QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI
VETERINARIYA ZOOTEKNI VA QORAKO'LCHILIK FAKULTETI

“Yaylov chorvachiligi va hayvonlarni
oziqlantirish texnologiyasi” kafedrası

5620600 - ZOOTEKNIYA (TARMOQLAR BO'YICHA) BAKALAVR
TA'LIM YO'NALISHLARI UCHUN “QO'YCHILIK VA ECHKICHILIK”
FANIDAN

MA'RUZA KURSI

Muallif:

qishloq xo'jalik fanlari nomzodi, dosent **A. Inoyatov.**

Taqrizchilar:

1. O'zbekiston qorakulchilik va cho'l ekologiyasi ilmiy tadqiqot instituti direktor muovini, qishloq xo'jalik fanlari nomzodi Gazyev A.
2. Samarqand QXI “Zootexniya, hayvonlar genetikasi va urchitish” kafedrası mudiri, professor D.X. Xolmirzayev.

SAMARQAND – 2010

M U N D A R I J A

- 1-Mavzu: Qo'ychilikning halq xo'jaligida ahamiyati – 3 bet.
- 2-Mavzu: Qo'ylarning kelib chiqishi. Qo'y zotlari taraqqiyotining tarixiy yo'li. Qo'y zotlarining klassifikatsiyasi – 7 bet.
- 3-Mavzu:. Qo'ylarning biologik hususiyatlari, konstitutsiyasi va eksteryeri – 12 bet.
- 4-Mavzu: Qo'ychilikdan olinadigan mahsulotlar zotdor qo'ylarning joylashuvi va rayonlashishi – 18 bet.
- 5-Mavzu: MHD da keltirib chiqarilgan mayin junli qo'y zotlari - 25 bet.
- 6-Mavzu: Yarim mayin junli qo'y zotlari, : yarim mayin junli qo'y zotlari klassifikatsiyasi 31 bet.
- 7-Mavzu: Yarim dag'al junli quychilik – 35 bet.
- 8-Mavzu: Dag'al junli qo'ychilik – 41 bet.
- 9-Mavzu: Qo'yni o'rchitish metodlari – toza nasl o'rchitib chatishirish, gibridizatsiya – 46 bet.
- 10-Mavzu: Qo'ylarni qo'zilatish mavsumida boqish-asrashni kun tartibi – 50 bet.
- 11-Mavzu: Jun qirqimini tashkil qilish va o'tkazish – 57 bet.
- 12-Mavzu: Echkilarning kelib chiqishi, biologik hususiyatlari, konstitutsiyasi va eksteryeri – 12 bet.

1. Mavzu: Qo'ychilikning halq xo'jaligida ahamiyati

Reja:

1. Kirish
2. Qo'ychilikning taraqqiyotining qisqacha tarixi
3. Qo'ychilikning hozirgi ahvoli
4. Chet el mamlakatlarida qo'ychilikning hozirgi ahvoli

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбищное животноводства» Самарканд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Mamlakatda yetishtirilayotgan go'shtning 96% xususiy sektor hissasiga to'g'ri kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 3- sentiyabrda qabul qilingan «Vetinariya» to'g'risidagi 1995 yil 21 dekabrda qabul qilingan «Nasilchilik» to'g'risidagi qonunlari chorvachilikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Respublika vazrlar mahkamasining 1993 yil 15 martdagi Respublika Chorvachiligida iqtisodiy islohatlarni chuqurlashtirish chora tadbirlari to'g'risidagi 1994 yil 23 fevraldagi «Chorvachilikda iqtisodiy islohatlarni takomillashtirish hamda dehqon fermer xo'jaliklari va xususiylashtirilgan fermerlar manfaatlarini himoya qilish choralari to'g'risida»gi 2006 yil 23 martdagi «Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xujaliklarida chorva mollarini ko'paytirishni rag'barlantirish chora tadbirlarito'g'risida»gi qarorlari esa sohani taraqqiy ettirish jarayonida asosiy dastur bulib xizmat qilmoqda

O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2006 yil 23 martdagi «Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklarida chorva mollarini ko'paytirishni rag'barlantirish chora tadbirlari to'g'risidagi»gi PQ-308 qarori ikkinchi bandiga asosan ma'qullangan «2006-2010 yillar davrida shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xujaliklarida chorva mollari birinchi navbatda qora mollar sonini ko'paytirishni rag'barlantirish dasturi»da esa shu maqsaddan kelib chiqib, quydagi vazifalar belgilangan:

- 2010 yilda qora mollar sonini 2005 yildagiga nisbatdan shaxsiy yordamchi, va dehqon xo'jaliklarida 40.2 %yoki 2422,5 ming boshiga ko'aytirib 8450 ming boshga, fermer xo'jaliklarida 98 % ko'paytirib, 655 ming boshga yetkazish

- Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xujaliklariga zooveternariya va boshqa servis xizmatlari ko'rsatuvchi infratuzilmalar tarmog'ini rivojlantirish maqsadida, besh yil davomida qo'shimcha 575 ta zooveternariya shaxobchalari, 330 ta sun'iy urug'lantirish punktlari tashkil qilib , zooveternariya

shaxobchalari soni 2343 taga, sun'iy urug'lantirish punkitlari soni 884 taga yetkazish;

- Nasilchilik xo'jalik maqomi berilgan fermer xo'jaliklarida zotni yaxshilangan qora mollarni ko'paytirish Bilan shug'illangan fermer xo'jaliklarida besh yil davomida 100.8 ming ta nasilli va zoti yaxshilangan mol yetishtirilib, ularni auksionlar orqali shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklariga sotish.

Jahonning ko'pgina mamlakatlarida qo'ychilik maxsuldor chorvachilikning muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur soxa zotlarning miqdoriga, berilgan maxsulotlarning turli-tumanligiga kura chorvachilikning boshqa ssoxalaridan ustun turadi.

Qo'ychilik vatanimiz chorvachiligining eng qadimiy vash u bilan birga eng muhim tarmoqlaridan biridir. Bu muhim soxadan insoniyat qimmat baho hisoblanadigan bir nechta maxsulotlarni oladi. Bu maxsulotlar jumlasiga sanoat uchun qimmatbaho xom ashyolar_jun,qo'yterilari, bara terilari, oziq-ovqat mahsulotlari- qo'y gushti va yog'i,qator rayonlarda sog'ib olinadigan qo'y suti kiradi. Qo'ylar mahsuldor hayvonlari orasida eng ko'p sonlisidir.Qo'ylarer sharining shimoliy qutibdan to eng janubiy rayonlar hisoblanmish Argentenaning Olovli yer orollarigacha tarqalgandir. Qo'ylarning shuningdek Avstraliya, Yangi Zelandiya, Hindiston, va Yevropa mamlakatlarining past tekisliklariga, ko'pgina sahrolarga va hatto eng baland hisoblanadigan tog' yaylovlariga ham tarqalgan. Ximolay va Tibet tog'larida halqlar qo'ylardan yuk tashuvchi hayvonlar sifatida foydalanishadi.

1990 yillarning o'rtalariga kelib, yer kurrasida yashovchi har 100 kishiga 30 boshga yaqin qo'y to'g'ri kelgan. Bu kursaigich Yangi Zellandiyada 2160 boshni, Avstraliyada 1640 boshdan ortiqroqni, Mangoliyada 1000 boshni, AQShda 10 boshni, Yevropa mamlakatlarida -2-6 MOX da esa 60 boshni tashkil qiladi.

Xo'jaliklarda qo'ychilik Bilan shug'illanish ulardagi ozuqa resurslaridan tulig'icha va samarali foydalanish imkonini beradi.

Eramizdan bir necha asirlar ilgari va eramizning boshlarida MOX ning hozirgi chegaralarida yashagan skflar, samatlar, va boshqa halqoar rivojlangan chorvachilikka, ayniqsa otchilik va qo'ychilikka ega bo'lganlar.

Jun qoplaminig kompleks hususiyatlariga kura hozirgi paytda qo'ychilikning asosiy yo'nalishlari mavjuddir:

Mayin jun beruvchi, yarimmayin jun beruvchi, va dag'al jun beruvchi yo'nalishlardir.

Mayin jun beruvchi qo'ychilik – o'z ichiga 22 zotni kiritib, asosiy maqsad bu qo'ylardvn iloji boricha ko'p miqdorda bir xil tolali Mayin jun olishdir.

Yarim jun beruvchi qo'ychilik_- 22 qo'y zotini o'z ichiga olib bulardan yarimmayin jun va qisman qo'y gushti asosan bir yoshga yetmagan qo'zilardan olishdir. Shu sababli ham bu yo'nalishdagi qo'y zotlarini urchitish paytida asosiy e'tibor ularning jun maxsuldorligi Bilan bir qatorda tez pishuvchanligiga, jussasi og'irligiga, tezsemiruvchanligiga, kamroq ozuqa hisobiga ko'proq gusht beruvchanligiga qaratiladi.

Yarim dag'al jun beruvchi qo'ychilik –o'z ichiga 3 qo'y zotini olib, yarim dag'al qo'y junidan tashqari gusht, yog' va qimmatbaho qo'y terisi olinadi.

Dag'al jun beruvchi qo'ychilik – bu yo'naliga 23 qo'y zoti kiradi. Bu zotlarning asosiy belgisi juning harxil tolalardan iborat bo'lib dag'alligidir. Bular turli-tuman mahsulotlar beradi. Bizda ko'p miqdorda juda ham ko'p miqdorda qo'y gushti, juni, pusti muynabop xomashyolarniyetishtirish va halqimizning ana shu mahsulotlarga bo'lgan talabini tulig'icha qondirish imkoniyatlari mavjuddir.

O'zbekistonda 1997 yilning 1 yanvarida qo'y va echkilar 7986 ming boshni, 1998 yilning 1 yanvarida 8075900 boshni tashkil qiladi. 1996 yilda 13720 tonna 1997 yilda esa 12914 tonna jun yetishtirildi.

N.A.Vasilyev /1978/ ma'lumotlarga bo'yicha yer kurrasidagi mayda tiyoqli mollar bosh soni 1976 yilda 1.038 mln.ni tashkil qildi, jun ishlab chiqarish esa 2590ming tonnani yoki har bir bosh qo'y hisobiga 2,5kg.ni tashkil qiladi. Oxirgi 30 yil davomida qo'ylarning soni 33 prosentga jun yetishtirish esa 42 prosentga ko'paydi. Jun yetishtirishning ko'payishi qo'ylar bosh soning ko'payishi va mahsuldorligini oshirish hisobiga yuz bergan.

Yer yuzida bo'lgan jami qo'ylar va echkilarning yarmidan ko'prog'i qo'ydagi mamlakatlardadir: Fvstraliya, Yangi Zelandiya, Argentina, Urugvay va AQSh.ana shu mamlakatlar birgalikda xayirli 1,8 mln.tonnadan ko'proq, yoki jahon yalpi jun mahsulotlarining $\frac{3}{4}$ qismini yetishtirishadi.

Xorijiy mamlakatlar orasidav qo'ychilikning taraqqiyotiga ko'ra Avstraliya alohida o'rin egallaydi.bu mamlakatda 1976 yilda 148,6 mln bosh qo'y bo'lgan edi, yillik jun yetishtirish 754,3 ming tonnani tashkil qilgan edi.Avstraliyaning qo'ychiligining asosiy yo'nalishi-mayin jun yo'nalishdir.qo'ylari gavdalari kichginaligiga qaramasdan ko'p miqdorda yuqori sifatli jun berish qobiliyatiga egadir.Avstraliyaning dehqonchiligi yaxshi taraqqiy etgan dengiz sohili rayonlarida esa qo'ychilik yarim mayin jun gusht berish yo'nalishidir. Bu mamlakatda qo'ylarni butun yil bo'yi chegaralangan yaylovlarda ochiq havoda boqishadi. Chuponlar mehnati minimumga keltirilgan. Bu esa o'z navbatida mehnat unimdorligini oshishga, mahsulot tannarhning kamayishiga olib kelmoqda. Eng yuqori mahsulotlar qo'ychilikka ega bo'lgan Yana bir mamlakat Yangi Zelandiyadir. Bu yerda 1996 yilda 56,3 mln.bosh qo'y bo'lgan, 311,8 mingtonna jun yetishtirilgan.Qo'ychilikning asosiy yo'nalishi-yarimmayin jungusht berish yo'nalishidadir.Har bosh qo'ydan o'rtacha 5,52 kg jun qirqib olinadi.Qo'ychilikning Yana bir serdaromad tarmog'i-qo'y gushti yetishtirish.Gusht uchun asosan 4-5 oylik boqilgan qo'zilar so'yiladi. Avstraliyadabulgani kabi Yaning Zelandiyada ham dag'al va yarim dag'al jun beruvchi qo'tilmaydi. Butun yil davomida qo'ylar chegaralangan tusilgan yaylovlarda ochiq havoda boqiladi. Bu mamlakatlarda qo'ylar galasini, qaytarish, chumiltirish va boshqa ishlarda o'rgatilgan itlardan keng foydalaniladi.

Amerka qit'asida rivojlngan qo'ychilik asosan Argentina, Urugvay va AQSh dadir. Bu mamlakatlarda ko'pincha yarimmayin jun-gusht beruvchi, qisman Mayin jun beruvchi qo'y zotlari uchratiladi. Qo'ylar ko'p vaqti baland tog'

yaylovlarda boqiladi. Bu mamlakatlarda ham yosh qo'zilar boqib, semirtirib gushtga suyish keng tarqalgan. Qo'ylarning o'rtacha jun mahsuldorligi 3,5-4 kg. Bu qit'aning boshqa mamlakatlarida asosan jun beruvchi qo'y zotlari uchratiladi.

Kuba va Braziliyada hatto bittadan junsiz qo'y zotlari ham uchratiladi. G'arbiy Yevropa mamlakatlari orasida Angiliyada qo'ychilik yaxshi rivojlangan. 1976 yilda bu mamlakatda 28,2 mln. bosh qo'y bor edi. Qo'ychilarning asosiy yunalishi-yarim mayin jun-gusht berish yo'nalishidir.

Angiliyada 47 qo'y zot uchratilib, hujaliklar ulchami urtachadir. Ko'pgina fermasillik hayvonlar yetishtirish bilan, boshqa mamlakatlarga sotish bilan shug'ullanishadi. Angiliyadagi qo'y zotlari o'zlarining irsiy xususiyatlarini nasilga berish xususiyatlari o'ta kuchlidir, shu sababli ham bu zotlardan mahaliy qo'y zotlarini yaxshilovchi sifatida keng foydalanishadi.

Osiyo mamlakatlari asosan dag'al jun beruvchi qo'y zotlarini urchitishadi. ana shunday qo'y zotlaridan Hindistonda 26, Ironda 18, Xitoyda 13, Pokistonda 19, Turkiyada 12 xili mavjuddir. Bundan tashqari Hindistonda, Indoneziyada, Seylonda, Birmada va Shri Lanka respublikasida junsiz qo'y zotlari ham uchratiladi.

Mayin jun beruvchi qo'y zotlari Osiyo mamlakatlari orasida Hindiston va Xitoyda u ham balsa kam miqdorda, yarimmayin jun beruvchi qo'y zotlari, ular ham kam miqdorda Hindistonda, Pokistonda, Xitoyda, Mangoliyada va Turkiyada uchratiladi. Afrika qit'asida 82 qo'y zoti mavjud bulib, ularning 43 tasi junlikdir. Afrikaning qo'ychilik bilan shug'ullanuvchi 33 mamlakatning 29 tasida asosan junsiz zot qo'ylar uchratiladi.. Mayin jun beruvchi qo'y zotlari faqatgina Janubiy Afrika Respublikasida, qorakul qo'ylari Namibiya va Jar kam miqdorda Angoliyada, mozambekda, Chadj respublikasida uchratiladi. Afrika mamlakatlari qo'ychiligining zot tarkibiga kura turli-tuman bulishga mkzkur hit'a iqlim sharoitining qziga xosligi va aholisining mayda-mayda etnik gupalarga bulinib ketishi bilan izohlash mumkun.

Yer kurrasida mavjud bulgan qo'y zotlarining miqdori to'g'risida matbuotda e'lon qilingan ma'lumotlar turlicha.

A.A.Veniaminov «Ovsevodstvo» J. № 1, 1974-629

N.A.Vasiyev «Ovsevodstvo» J. № 4, 1978-568

G.R.Litovchenko va boshqalar «Ovsevodstvo» kitobi, 1972-429.

2. Mavzu: Qo'ylarning kelib chiqishi. Qo'y zotlari taraqqiyotining tarixiy yo'li. Qo'y zotlarining klassifikatsiyasi.

Reja:

- 1.Qo'ylarning kelib chiqishi.Hozirgi zamon qo'ylari ajdodlar,ularning yashagan joylariva biologik hususiyatlari ta'rifi.
- 2.Domestikatsiya belgilari(qo'lga uratilgan jarayondaq qo'ylarda hosil bulgan hususiyatlar).
- 3.Qo'y zotlarining klassikasiyalari:
A)Zalogik klassikasiya.
B)Mahsuldorligiga kura klassikasiya.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti/ru>.

Xozirgi zamon chorvachiligining rivoji va taraqqiyotida uy hayvonlarining qo'lga o'rgatilgandan to hozirgi holatigacha bosib o'tgan tarixiy taraqqiyot yo'lini o'rganib chiqish kata ahamiyat kasb etadi.

Yovvoyi hayvonlarning qo'lga urgatiishi kishilik jamiyatining taraqqiyot darajasi bilan uzviy bog'liqdir.

Kishilik jamiyatining birinchi bosqichi hisoblanmish birlamchi jamoaning oilagacha bo'lgan yashagan odamlar tabiat bilan uzviy bog'liq edilar, ya'ni tabiatning in'omi va ehsonlari hisobiga yashar edilar. Har bir turdagi yovvoyi hayvonlarning hulq-atvorlarini,hususiyatlarini o'sha zamon kishilarining utroqlashgan hayotga o'tilishlari va dehqonchilikdagi dastlabki qdamlari Bilan yovvoyi hayvonlarni qo'lga urgatiish uchun yetarli shart – sharoitlar vujudga keldi.

Aftidan, itlardan keyin dastlabki qo'lga uratilgan hayvonlar qo'qy va echki bulsa kerak. Qo'ylar sut emizuvchilar sinifiga,kovshovchilar pod siniffiga, juft tuyoqlilar otryadidagi qo'ylar toifasiga kiradi.. Qo'ylar uy hayvonlari orasida eng qadimiylaridan hisoblanadi.Keyingi paytlarda qazilmalardan topilgan tobutlarga uyinchoqlarga,haykalchalarga va boshqa antik, madaniyati qoldiqlariga solgan qo'y suratlarining borligi qo'y suyaklari Izotov uglirot analizining natijalori qo'ylarning eramizdan 6-7 ming yil ilgariroq qulga o'rgatilganidan dalolat beradi.

Lekin, yovvoyi qo'ylarni qo'lga urgatiish markazi bir joydami yoki bir necha joydami bulganligi haligacha aniq emas.

Qo'ylarning kulga urgatiish avvalo hozirgi Eron,O'rta Osiyoning Janubiy va sharqiy rayonlarida boshlanganligi haqiqatga yaqinroqdir.

Shimoliy Afrika sahroliklarida ham qo'ylarni qo'lga urgatish eng oldin boshlangan bulishi ehtimoldan holi emas, chunki bu yerlarda tosh asrida ham muflonlar qo'ylari yashagani tasdiqlangan.

Xonakilashagn qo'ylarning ajdodlari – yovvoyiy qo'ylar bizning zamonamizda yashab kelmoqda. Bu gruppada hayvonlari ikki turga bulinadi. Bulardan bir turi Shimoliy G'arbiy Amirka va Shimoliy Sharqiy Osiyodan yashshovchi yug'on shoxli yovvoyiy qo'ylardir.

Ikkinchi tusri Osiyo va Yevropada yashovchi barcha yovvoyiy qo'y zotlari. (mafton va arkar) bulib gavda tuzilishi va ulchamlariga yashaydigan joylarga qarab mayda-mayda grupchalarga bulinib ketadi. Qator belgi va hususiyatlarga kura yovvoyiy va madaniylashgan qo'y, echki zotlari oraligini egallovchi mayda tiyoqli mollar ham mavjud, bulib, bularga Shimoliy Afrikada yashovchi yolklik qo'ylar, Markaziy Osiyoda yashovchi tarlar va naxurlar kiradi.

Bularni xonakilashtirilgan qo'ylar bilan chatishtirdan bola olish mumkin emas. Xonakilashgan qo'ylarning ajdodlariga hozirda xom yovvoyiy holda yashovchi muflonlar, arklar kiradi.

Muflondar O'rta Yer dengizining Koriska, Kpir, Sardaniya yarim orollarida Eronda, Kavkaz tog'larida, O'rta Osiyo Respublikalarda va Qozoqistonda uyaraydi. Muftonlarning yashaydigan joylari asosan odam oyog'i yetmaydigan baland tog' chug'g'ilariva qoyalardir.

Chul va sahrolarda muflonlar uchramydi. Muftonlar unchalik kata bo'lmaydi-bo'yi 70-80 sm, og'irligi 60-65kg. Tana tuziloishi ko'p jihatdan uy qo'ylariga o'xshab ketadi. Boshi o'rta ulchamda, suyaklari yaxshi rivojlangan, oyoqlari ingichka mahkam. Jun qoplamikalta nozikitivit va uzunroq, dag'al, yug'on kichik tolali aralashmasidan tashkil topgan jun koplami och jiga rva sariq rangda buladi.

Ko'pincha qornining yog', tomonlarida, oyoqlarida olalik buladi. Jun maxsuldorligi 1-2 kg. Muflonlar mustahkam konstitutsiyaga ega bulib, o'ta chaqqon va abjir buladi. Muflonlar hozirgi zamon kalta dum dag'al junlik qo'y zotlarining ajdodi hisoblanib, osonlik bilan qulga uratiladi.

Muflonlarni turli qo'y zotlari bilan chatishtirishdan oldin bolalarini keyingi urchitish ishlarida foydalanish mumkin.

Arkar-Kozog'iston va Urta Osiyo respublikalarida Eron, Afg'oniston va Osiyo qit'asining boshqa mamlakatlarning chegaralarida yashaydilar. Muflonlardan farqli ularoq ravishda arklar faqatgina tog'larda yashamasdan, balki pastliklarda ham yashaydilar. Gavda tuzilishiga kura xonakilashgan qo'ylarga juda ham uxshagan bulib, muflonlardan yirikroqdir.

Ularning bo'yi 100-110sm. gacha, og'irligi 100kg. dan 150kg. gacha boradi. Arkarlarni jun qoplami sariq, och-sariq rangdagi dag'al tolalardan iboratdir. Yillik jun maxsuldorligi 1-2 kg.

Arklar dag'al jun beruvchi uzun dumlik va dumi uzun dumlik qo'ylarning (Valosh, Qorkkul, Sokal, reshtilov zotlari) ajdodi hisoblanadi. Shuningdek mayin jun beruvchi sigay qo'y zotlari ham arklardan kelib chiqqan bulishi ehtimoldan uzoq emas.

Argali(arxarlar) – Oltoy o'lkasining Janubid,Kamchatkada,Ximolay tog'larda,Tibit tog' tizmalarining G'arb qismida, Alyaskalarda yashaydilar. Argalilar arxarlarga nisbatan yirikroqdir. Bo'yi120-125 sm.niog'irligi 150200 kg. Va undan ham ko'proqni tashkil etadi. Mufonlar va arxarlar singari argarlilar ham xonakilashgan qo'ylarga ancha o'hshashdir. Jun qoplam tuq ko'k yoki och sariq rangdagi kalta dag'al tolalardan iboratdir. Yillik jun maxsuldorlig 1-2 kg. Argarlilar hozirgi zamon dumbali qo'ylarining ajdodlari hisoblanadi. Qozog'istonda Mayin jun beruvchi qo'y zotlarini argalining turi hsoblanmish arxar Bilan chatishtirish yo'li Bilan Yangi qo'y zoti arxarmorinos zoti yaratiladi.

Odamlar qadim zamonlardan buyon uy hayvonlarini uzlashtirishga ularning tmaxsuldorligini oshirishga harakat qilib kelganlar.Qulga urgatilgandan boshlab to hozirgi vaqtgacha uy hayvonlari ancha o'zgardi ya'ni ularning ham fizalogik funksiyalari, ham organezimning marfologik tuzilishlari turli uzgarishlarga uchradi.

Uy hayvonlarida ro'y bergan asosiy fizologik uzgarishlarga qo'ydagilarni kiritish mumkun.

- 1.Hayvonlar urchitilishida mavsumiylikni buzilishi.
- 2.Hayvonlarda ko'p bolalikni kuchaytirilishi.
3. Hayvonlarda tez pishuvchanligini oshirish (jinsiy yetilishi usishi va rivojlanishi).
- 4.Maxsuldorlikni oshishi.

Anna shu yuqoridagi fizalogik uzgarishlar hayvonlarning tana tuzilishini ham uzgarishiga olib keladi. Bu uzgarishlarning asosiylari qo'ydagilardir:

- 1.Tana tuzilishining uzgarishi
2. Tana ulchamlari va gavda og'irligining oshishi.
3. Rangining uzgarishi.
- 4.Jun qoplamining uzgarishi.
- 5.Terining uzgarishi.

- 6.Sut bezlarining uzgarishi.

Uy hayvonlarining bosh suyaklari, skeliti, shoxlari va ichki organlari ulchamlariga kura sezilarli uzgarishlarga uchraydi.

Uy sharoitda hayvonlar nerv sestimasining harakatchanlingi susayadi. Ya'ni Qator shartli va shartsiz reflekslar yo'qoladi. Shu Bilan bir vaqitdahayvonlarda Yangi reflekslar ya'ni odamlar chaqirganiga kelish, ovqatlanish soatlariga kunikish, uzlarini odamlar sog'ishga qarshilik4 qilmaslik paydo buladi.

Odamlar qo'ylarda yuz bergan o'zgarishlarining ijodkoridir,chunki qulga urgatilgan va xonikilashtirilgan hayvonlarda uziga kerakli bulgan sifat va hususiyatlarning shakllanishi va rivojlanishiga erishdi. Odamzot tashq kurinishiga, maxsuldorligiga va turli xil hujalik va iqlim sharoitlariga moslashishiga kura bir-biridan farq qiluvchi bir necha yuz qo'y zotlarini yaratdilar.

Barcha qo'y zotlari ayrim kursatgichlarnng o'xshashligiga kura maydaroq guruppalarga bulinadi, ya'ni klassifikasiyalanadi. Qo'ychilikda ikki xil sestemadagi klassfikasiyaga: a) zoologik b) ishlab chiqarish yoki hujalik klassifikasiyaga bulinadi.

Zoologik klassifikasiya-mazkur klassifikasiyaga asos qilib qo'ylar dumining shakli va uzunligi olingan. Dumning shakli yig'ilib qolgan yog' miqdoriga, tashqi kurinishiga, dum umirtqaning soniga bog'liqdir.

Hayvonlarning zoologik klassifikatsiyasi birinchi marta tabiatshunos Pallas tomonidan ishlab chiqilgan. Keyinchalik bu klassifikasiya Patuzis va rus olimlari N.P.Quleshov va M.F. Ivanovlar ayrim uzgartirishlar kiritdilar.

Zoologik klassifikasiyaga kura asos qilib qo'ylar dumining mutloq uzunligi (sm.larda)emas, dum uchining oyoqdagi sakrash bug'inigacha yetish yoki yetmasligi olingan.

Dumning uzunligi va shakliga kura barcha qo'y zotlari besh katta guruppgaga bulinadi.

1.Ingichka kalta dumli qo'ylar- dumlari sakrash buyiga yetmaydi, ingichka yog' qoldiqlarisiz. Dumidagi umirtqalar soni 10-12 tagacha. Bu guruppgaga qo'ydagi qo'y zotlari kiradi: Romanov,okarin,malich,shimol kalta dum, va boshqa zotlar.

2. .Ingichka uzun dumli qo'ylar- dumlari ingichka yog' qoldiqlarsiz, sakrash bug'inidan ham pastga utish darajasida uzundir. Dumidagi umirtqalar soni 22-24 tagacha. Bu guruppgaga qo'ydagi qo'y zotlari kiradi: gruziyadumbali Mayin junlik qo'ydan tashqari barcha Mayin jun beruvchi qo'y zotlari,sigariy,yarim Mayin jun beruvchi tezpishar zotlar va ayrim dag'al jun beruvchi qo'y zotlari kiradi.

3.Kalta yog'li dumli qo'ylar – bularda dumlari sakrash buyiga yetmaydigan darajada kaltadir.Yog' yig'ilmalari dum asosida yig'ilib kichgina yostig'cha shaklida dumbacha hosil qiladi. Bu guruppgaga buryat,telingin, kulindin vash u kabi sibirning boshqa dag'al jun beruvchi zotlari kiradi.

4. Uzun yog'li dumlm qo'ylar- dumi uzun ya'ni sakirash bug'inigacha va xatto undan ham pastiroqqa tushadi. Yog' yig'implari ba'zan kichik yostiqlar shakilda, ba'zan ponasimon shakilda buladi. Dumning past qismi yog' yig'implari bulmasdan quruq buladi.

Bu gruppaga qorakul,quchigurov, gruziyaning Mayin jun beruvchi va yarim Mayin jun beruvchi yog'li dumlik qo'ylari, tushin, shimoliy Kavkazning va Kavkaz ortining dag'al jun beruvchi qo'y zotlari kiradi.

5. Dumbali qo'ylar – qo'ylarning dumbalari uta kalta-atigi 5-8 umirtqadan iborat bulib, yog' yig'implari dum atrofiga joylashadi. Bu gruppaga xisor,joydari,edilboy,saraji,tojik, oloy va Urta Osiyo respublikalari va Qazog'istonning bir qator dumbalik maxaliy zot qo'ylari kiradi.

Yuqorida keltirilgan klassifikasiya ayrim guruh qo'ylarning qisman bir-biriga o'xshashligini kasb ettiradi xalos. Lekin maxsuldorligining turi va miqdoriga kura bir-biridan keskin farq qiluvchi bir necha qo'y zotlari ayrim zoologik guruppalarga kiritilgan. Shu sababli ham M.F.Ivanov tomonidan ishlab chiqarilgan ishlab chiqarish nuqtaiy nazaridan amal hiluvchi, qo'ylarning hujalik klassifikatsiyasi kata ahamiyatga ega. Bu klassifikasiya qo'ylarning asosiy beradigan mahsuloti turiga asoslangandir. Berilgan mahsulotlarning halq hujaligidagi mohiyatiga kura urchitiladigan barcha bir necha guruhdagi barcha qo'yzotlari 8- gruppaga bulinadi.

Mayin jun beruvchi qo'y zotlari-Bu qo'y zotlari ingichkaligi 60sifatdan dag'al bulmagan bir xil tolali Mayin jun berish Bilan ajralib turadilar.Bu guruppaga

SM,AM,AN,GR,ST,SalAGM,YuKM,P,KI,KT,ZT,VT,YuUDog'iston,GTJXKrT,Skaz,T, zotlari kiradi.

2. Yarim mayin jun beruvchi qo'y zotlari-qo'ylarning juni 60 sifatdan dag'alroq, bir xil tolali yarim dag'al jundir. Bu gruppaga Qo'y,GOR,S,LITOV ChG,ETG,GRJX,SEV,KAV,M.Sh Tyananiskaya, angiliya gusht jun beruvchi va boshqa zotlar kiradi.

Yarim dag'al jun beruvchi qo'y zotlari-(saradji,tojiki,oloy,)glam tuqish sanoatiga kerakli hisoblangan har xil tolali yarim dag'al jun beradi.

Pustinbop muyna teri beruvchi qo'y zotlari – asosan pustinbop muna terilari va olish uchun urchitiladi. Terilari yuqori sifatlidir.Bu gruppaga romanov,shimol kalta dum va sibir kalta yog'li dumlik qo'ylari kiradi.

Bara teri sut beruvchi qo'y zotlariga korakul, sokal,reshtilov,malich,chushna, zotlari kirib, ular asosan har xil rang va gullarga ega bulgan bara terilarni olish uchun urchitiladi.

Gusht-yog' beruvchi qo'y zotlari- xisor,edilboy, joylari zotlari kiradi. Bu qo'ylarning beradigan asosiy mahsulotlari- gusht va yog' bulib, jun esa ikkinchi darajali mahsulotdir.

- Bu gruppaga kiruvchi qo'y zotlarining beradigan mahsuloti turlariga kura aniq yo'nalishi yo'q,ya'ni ularning urchitish paytida gusht ham jun ham, sut hamqarib bir xil ahamiyat kasb etadi. Bu gshuruppaga tushun, balbos,andiy,karachayev,buryat,va boshqa zotlar kiradi.

Gusht jun, beruvchi dag'al junlik qo'ylar- Bu qo'y zotlarining jun maxsuldorligi nisbatan yuqori bulib gusht maxsuldorligi ham qoniqarlidir. Bularga Mixnov,Cherkass,kuchugurov va boshqa zotlar kiradi.

3. Mavzu:. Qo'ylarning biologik hususiyatlari,konstitutsiyasi va eksteryeri.

Reja:

1. Qo'ylarning biologik hususiyatlari.
2. Qo'ylarning konstitutsiyasi xillari.
3. Maxsuldorligiga kura turli yqnalishdagi qo'ylarning eksteryerlari

Adabiyotlar:

1. Ризаев III.M. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

O'tgan leksiylarimizda qo'ylarning yer sharining hamma burchaklarigacha tarqatilganligini, ularni turli qita, turli iqlim sharoitlarida urchitilayotganligiga qo'ylarning o'ziga xos biologik hususiyatlari ekanligini aytib o'tgan edik. Qo'ylarning tumshuqlari ingichka,lablari va jag'lari o'ta serharaka. Kesgich tishlari oldiga qarab biroz qiyshaygan- anna shu sabablarga kura qo'ylar yaylovtomiriga qadar yulib olish, yerga tushgan qsimliklarning maydagina qisimlargacha terib olish imkoniyatiga egadir. Boshqa kishloq hujalik hayvonlari o'tlay olmaydigan yaylovlarda ham qo'ylarni boqish mumkun. Qo'ylar ularga nisbatdan ko'p xil o'tlarni yeb hazim qilishi aniqlangan.

Qo'ylarin6g ovqat hazim qilish organlari da8g'alozuqalarni xazim qilishga organlari dag'al ozuqalarni xazim qilishga ular tarkibidagi ozuqa moddalarni ko'proq uzlashtirishqobiliyatiga egadir.

Ozuqa va suv yetishmaganda sarflash uchun qo'ylarning dumgaza, dumba,qobirg'a orasi,tushi va boshqa qisimlarida extiyot yog' yig'iladi. (bu narsa ayniqsa qurg'oqchilik kelgan yillarda asqotadi). Qo'ylarning bu hususiyatlari ularning og'ir iqlim sharoitida yashay olishining ular filogenitik taraqqiyotida paydo bulgan belgilardir.

Qo'ylarning oyoqlari mahkam,tuyoqlari mustahkam. Ularning serharakat va chidamli, uzoq masofalarni(sutkaga 25-30 km.gacha) bosib utish hususiyatiga,siyrak o'tli cho'l va tog' yaylovlaridan samarali foydalanish qobiliyatiga egadir.Qo'ylar faqat zax, binolarda saqlashga, botqoqlikdagi yaylovlarga chidamsizdir,bu sharoitda ularning maxsuldorligi pasayadi,oriqlaydi,har xil kasalliklarga chalinadi,ba'zan esa uladilar.

Qo'ylarning yashash muddati 12-14 yil,lekin xujalik sharoitida faqatgina 6-8 yoshgacha foydalanib,keyin yoshga kura yaroqsiz topilib gushtga topshiriladi.

Qo'ylarning jinsiy yetilishi 6-7 oyligida bulib,1-5-2 yoshlik paytlarda ular birinchi qochirimga kiritiladi. Qo'ylarning bug'ozlik davri 5 oy davom etib,sut berish davri esa 9-5-4-5 oy davom etadi. Yelini yaxshi taraqqiy etgan bulib (ikki emchakka,surg'ichga ega). Odatda sovliqlar bir boshdan qo'zi tug'adilar.

Quzilarning tug'ilgandagi og'irliklari onasi og'irligining taxminan 7-8 prosentini tashkil etadi.

Oamlarning ma'lum maqsad qo'lida uzoq vaqtlar davomida olib borgan tanlash ishlari, hamma turli iqlim, yaylov sharoitlariga moslashish joylarda qo'ylarning ayrim belgi va kursatgichlariga kura bir-biridan farq qiluvchi hujalik tiplarini vujudga keltiradi.

Konstitutsiya deb hayvonlarning salomatligi va mahsuldorligini belgilovchi muhim eksteryer va interyer hususiyatlarini yig'indisiga aytiladi.

Konstitutsiya xillari hayvonlarning irsiyati bilan, ular yashaydigan tashqi muhit sharoitlari bilan belgilanadi. Hayvonlar konstitutsiyaning shakillanishida ularning yoshlari kata ahamiyat kasb etadi, chunki hayvon qanchalik yosh bulsa ular tashqi muhitga ushanchalik beriluvchan buladi.

Shunday qilib, odamzot ma'lum maqsad yo'lida oziqlantirish, tarbiyalash yo'li bilan hayvonlarda ozuqa hazim qilishning ayrim xillarining shakillanishi uchun sharoit yaratadi.

Hozirgi vaqtda qishloq hujalik hayvonlari konstitutsiyasi xillarining ko'pgina klassifikasiyalari mavjuddir.

Zootexniya fanida P.N.Kuleshov tomonidan ishlab chiqilgan klassifikasiyasi keng qullaniladi:

Nozik, dag'al, bush va zich konstitutsiya. Bu klassifikasiyalari M.F.Ivanov tomonidan mustahkam konstitutsiya tipii bilan tuldiriladi. Anna shu klassifikasiyada kursatilgan har bir konstitutsiya tipii.

A) Hayvonlar maxsuldorligi bilan uzviy bog'liqdir, chunki biologik koorelsiya qonuniga yoki organizm ayrim kislari taraqqiyoti nisbatlari qonuniga asoslangandir.

Mahsuldorligiga kura turli yunalishdagi qo'y zotlari konstitutsiya xillariga kura bir-biridan farq qiladi, chunki ularda suyaklari, mushaklari, terisi va hazim qilish organlarining taraqqiyotlari turli darajadadir.

Turli hujalik tiplaridagi qo'ylar organlarini urgangan P.N Kuleshov ular gavdasining ayrim qismlari taraqqiyoti ma'lum qonuniyatlarga asoslangan nisbatlar darajasida bulishligini aniqladi. Konstitutsiya tiplari vujudga keladi.

P.N.Kuleshov ma'lumotlariga kura maxsuldorligi buyicha turli xil yo'nalishdagi qo'ylar gavdasi tanasi ayrim qismlarining saomoqlari qo'ydagilarni tashkil qiladi. (tana og'irligiga nisbatan, %)

Gavdaning ayrim qismlari	Mahsuldorligiga kura yo'nalishi		
	Junlor	Gushtdor	Sutdor
Gavda va ichki yog'lari.	41,5	59,6	36,0
Mushaklari (suyaksiz)	20,0	43,7	25,0
Suyaklari va boshi	15,0	8,7	12,0
Yangi shilingan teri	12,9	6,2	7,0
Ichki organlari	37,0	18,6	50,6

Yuqoridagi jadval ma'lumotlardan kurinib turibdiki, gushtdor va sudor qo'ylarga nisbatan jundor qo'ylarning terisi, suyaklari va boshlari og'iroqdir.

Gushtdor qo'ylarda aksincha mushaklari ancha og'ir bulib, teri va suyaklari esa yengildir. Sudor qo'ylarda ichki organlari taraqqiy etgan bulib, gusht mahsuldorligi va terilari unchalik rivojlanmagan.

Shunday qilib maxsuldorligiga kuraturli yo'nalish va turli zotlarga mansub bulgan qo'y zotlarida ayrim organ tuqmalar rivojining o'ziga xosligi natijasida uziga xos konstitutsiya tiplari vujudga keldi.

Shu bilan bir qatorda har bir zot ichida ham turli xil konstitutsiyaga mansub bulgan hayvonlar uchraydi.

Barcha holatlarda ham mastahkam konstitutsiyalik hayvonlar maqsadga muvofiq hisoblanadi, chunki ular provorsional rivojlangandir, ya'ni gavda tuzilishi gormonik tarizda, sog'lom bulib, berilgan ozuqa uchun mahsulot tarizdagi qaytim yaxshi rivojlangan bulib, mahsuldorligi yaxshi.

Kupol konstitutsiya- bu tip qo'ylarda suyaklari, ayniqsa bosh va oyoq suyaklari o'ta rivojlangan, terisi qalinlashgan va dag'allashgandir.

Kupincha oyoqlarining nisbatdan uzun bulishi, boshning kata bulishi natijasida bir xil hayvonlarda gavda tuzilishi mujassamligi buziladi. Bu xil hayvonlarda odatda boshi qupol, gavdasi yirik sog'lomligi ba'zan mustahkam konstitutsiyalik hayvonlarnikidek. Jun tolalarining tez usishi, ingichkaligiga kura notekisligi va dag'alligi sababli ham jun mahsulotining sifati bir muncha pastdir. Gusht mahsuldorligi ham suyaklarning o'ta taraqqiy etganligi sababli bir muncha pastdir.

Nozik konstitutsiya – bu tipdagi hayvonlarning suyaklari ingichka, tumshuqlari, kukrak qafaslari tor, gavdasining orqa qismi osilgan va shunga uxshash kamchiliklarga ega. Mustahkam konstitutsiyalik hayvonlarga nisbatan yengil, mahsuldorligi bir muncha past, chunki ularda jun qoplami siyraklashgan, kalta, Mayin, qorin ostilari kam jun, sog'lomligi bushashgan. Bu tip sovlqlarining bola tug'ish qobiliyati birmuncha pasaygan.

Zich (yoki quruq) konstitutsiya – bu tip konstitutsiyaga mansub bulgan hayvonlar ko'p jihatdan mustahkam konstitutsiyalik hayvonlarga o'xshashdir. Bu xil hayvonlarda yog' yig'implari kam bo'ladi, moda almashishi kuchli, tempromenti tirik, harakatchanligi yaxshi. Suyaklari urtacha rivojlangan, mustahkam terisizich, mushaklari yaxshi taraqqiy etgan sog'lom. Ishlab chiqarish nuqtaiy nazardan bu xil hayvonlar maqsadga muvofiqdir.

Bush (yoki xos) konstitutsiya- Assosiy belgi va kuratkichlarga kura bu xil hayvonlar zich konstitutsiyalik hayvonlarning aksidir. Bularda terisi vat yeri osti kletchatkasining uta rivojlanganligi oqibatida yog' yig'implari miqdorining ko'payishi osondir. Bu xil hayvonlar odatda flegmatik tempromentga ega buladi. Moda almashish jarayonlari biroz sekinlashgandir. Bu xildagi konstitutsiya gusht yo'nalishidagi qo'ylarga xosdir. Bular orsida bola berish qobiliyati past bulganlari, kamsutlari ham uchrab turadi. Odatda ishlab chiqarish sharoitlarida hayvonlarni u yoki bu konstitutsiya tipiga kiritish uchun avvalo ularning tashqi belgilari va mahsuldorlik darajasi hisobga olinadi. Hayvonlar konstitutsiya tiplari aniqroq

belgilash uchun ularning fizologik xolatlari, ayrim organik va tuqmalari ichki tuzilishlari va boshqa shu kabilarni urganish lozim buladi.

Ba'zi paytlarda oraliq konstitutsiya tipga ega bulgan qo'ylarni ham uchratish mumkun.

Qo'ylarning eksteryeri – ularning tashqi kurinishi, ayrim organlar va tuqmalarning taraqqiyoti darajasi.

Hayvonlar eksteryeri to'g'risidagi ta'limot qadimdan buyon mavjuddir. Eramizning 9-10 asrlaridayoq arblar o'zlarining otlarini tashqi belgi va kursatgichlarga qarab baholar edilar. Lekin shunga qaramasdan «eksteryeri» so'zi (termini) daabiyotga birinchi bulib, fransuz mutahasisi Burjul tomonidan yaqindagina, ya'ni 18 asirning oxirida kiritildi. Turli eksteryerdagi qo'ylar odatda mahsuldorlik darajasiga, hayotchanligiga kura bir-biridan farq qiladilar. Chunki olinadigan har bir mahsulot hayvonlar organezimidagi har bir organ, har bir tuqmaning funksional faoliyati natijasidir, bu esa ma'lum darajada ularning konstitutsiya tiplarini va tuzilishini belgilaydi.

Chorvachilik taraqqiyoti tarixida hayvonlarning ayrim belgilarigina qarab, ya'ni umum organizim Bilan bog'lamasdan olib borilgan tanlash va juftlashlar achinarli natijalarga olib kelagn paytlar ham ma'lum.

Masalan: a) qoramolchilikda mahsuldorligiga qarab emas balki rangiga qarab tanlash hayvonlar maxsuldorligi usishga tug'onoq buldi, chunki yuqori maxsuldorlikka ega bulgan, lekin rangi talab darajasida bulmagan hayvonlar yaroqsiz deb topilib, brak qilindi.

b) Ingiliz yurg'a otlarini faqat mahsuldorligiga qarab baholash ularning uta noziklashib ketishiga olib keldi.

v) Hayvonlarni faqatgina jun mahsuldorligiga, (ya'ni jun tolasi) sm uzunlikda ilova mayiligiga qarab olib borilgan tanlash Mazayev qo'ylarniig nimjonlikka va keyinchalshik mazkur zotining tugatilishga olib keldi.

Ishlab chiqarish sharoitida qo'ylarining eksteryerilari kuz Bilan baholanadi. Anna shunday baholashning uta bir tomonlama bulmasligi uchun hayvonlarningulchamlari olinadi, bu esa keyinchalik hisoblanadigan indekslarga kura maskur hayvonning taraqqiyot darajasini, gavdasi ayrim qisimlarining bir-biriga bulgan nisbatlarini aniqlash imkoniniberadi.

Eksteryeriga qarab baholash yo'li Bilan qo'ylarning mahsuldorlik darajasini faqatgina taxmin qilish mumkun xalos.

Qo'ylarning eksteryerini baholaganda, gavdaning ayrim qisimlariga qo'yiladigan talablar albatta ularning mahsuldorlik yo'nalishini hisobga olgan holda qo'yiliog'i lozim.

Terisi-ning tuzilishi va hususiyatlari mahsuldorligini, bara terilar, qo'y terilari vat yeri xomashyosining sifati belgilaydi. Hayvonlar terisi organezimdagi moda almashuvida muhim ahamiyat kasb etganligi uchun ham unga kata e'tibor beriladi. Eng yuqori sifatli Mayin jun beruvchi qo'y zotlarining terisi yupqa va zich bulsa, gusht jun beruvchi qo'y zotlarining terisi esp zichroq, lekin sal bushroq buladi. Uta qalin va bush teri maqsadga nomofiq hisoblanadi. Terining qalinligi va zichligi qo'yning yon tomonida, ya'ni kukrak suyagi oblastida terini buklab, ushlab kurish orqali aniqlanadi.

Boshi – Mahsuldorligiga kura barcha yunalishdagi qo'y zotlarida boshi kata va qupol bulmasligi lozim, chunki bu narsa hayvonlar konstitusiyasining dag'allashgani belgisidir. Jundor qo'y zotlarida boshi uzunroq, quruq bulsa, gusht-jun beruvchi zotlarda esa-kaltarok lekin kengiroq buladi.

Hayvonlarning boshining shakli, kurinishi ular jinsining yordamchi kursatgichi hisoblanadi. Boshning uzun, ingichkalashgan shakli maqsadga nomofiqdir, chunki bu narsa maskur qo'yning nozik tabiatligini, sog'lig'i bushashganligini bildiradi.

Bo'yin- urtacha uzunligida, yetarli darajada keng vachuqur bulmog'i lozim. Gusht-jun beruvchi qo'ylarda jundor qo'y zotlariga nisbatdan buyni kalta va yo'g'onlashgan buladi.

Kukrak qafasi- barcha qo'y zotlarida ham mumkun qadar keng va chuqur bulmog'i lozim, chunki kukrakda eng muhim organlar, ya'ni yurak va o'pka joylashadi. Keng kukrak qafasi gushtdor qo'ylarga xosdir, jundor qo'y zotlarining kukrak qafasi biroz torroq, lekin chuqurroq buladi. Uta tor kukrak qafasi maqsadga nomofiqdir, ayniqsa gusht-jun beruvchi qo'ylar uchun.

Chuqqisi- qo'ylarda keng, yelkasi Bilan bir balandlikda bulishi lozim. Jundor qo'ylarda gushtdor qo'ylarga nisbatan chuqqisi biroz kutarilgan buladi. Organizimning noziklashagnligidan, bushashagnligidandalolat beruvchi ancha kutarilgan va tor qirralik chuqqi barcha turdagi qo'y zotlari uchun ham maqsadga mofiqdir.

Yelkasi va beli- keng, ravon va tekis bulishi lozim, ayniqsa tez pishuvchan gushtdor qo'ylar uchun. Yelka va belining osilganligi hayvon suyaklarining bushashagnligidan dalolatdir. Yelka va belning bukri, yarim oysimon, tor qirra bulishi nuqson hisoblanadi, odatda bunday hayvonning mahsuldorligi pasaygan buladi.

Qorni – agar qo'y qorning pastki chizig'i tug'ri,yelka chizig'iga parallel bulsa bunda tabiiy normal hisoblanadi. Ayrim sovliqlarda, ayniqsa sersut sovliqlarda qorin ortga tomon qiya borishi va biroz tushinkiragan bulishi mumkun. Qorinning ham yaxlit jun bilin qoplangan bulishi maqsadga mofiqdir.

Dumg'azasi- keng, ravon va normal uzunlikda bulmog'i lozim. Ayniqsa gusht – jun beruvchi qo'ylarda anna shunday bulishi muhimdir. Tor, o'tkir kirra, osilgan dumg'aza barcha qo'ylar uchun nuqson hisoblanadi.

Oyoqlari- yaxshi rivojlanagn, tug'ri qo'yilgan va mustahkam bulmog'i lozim. Old va orqa oyoqlar oralig'i keng va biroz qiyshayganroq bulishi lozim. Sakrash va tirsak bug'inlarida oyoqlarning bir-biriga yaqin bulishi kilchiksimon qiyshiq bulishi nuqsondir.

Sut bezlari- hajmlik, emchaklari yaxshi rivojlanagn bulishi lozim.

Hayvonlarning rivojlanganlik darajasini gavdasi kattaligiga qarab ham aniqlash mumkun. Qo'ylarning og'irligi semizligiga, zotiga jinsiga, yoshiga va yilning fasillariga qarab uzgarib turadi. Qo'ylarning og'irligi ertalab, ovqatlanishdan oldin tarozida ulchash orqalianiqlanadi. Qoida buyicha qo'ylarning og'irligi bahorda kirganda sung, kuzda esa qochirim mavsumi oldidan aniqlanadi.

Barcha Mayin jun beruvchi qo'y zotlarining bo'yin va tana qismida ozmi-ko'pmi teri g'ijimlari buladi. Jun qoplami qalin,uzunligi va ingichkaligiga kura bir

tekis bulgan tivit tolalardan iborat bulib, bunday junlar junshunoslik fanida bir xil tolali jun deb ataladi.

Bu guruppaga qo'ylarning konstitutsiyalari odatda mustahkam va zich buladi.

Yarim Mayin jun beruvchi qo'ylarning terisi g'ijimsiz, boshlari shoxsiz, gavdalari uzun va chuqur, oyoqlari kalta va keng qo'yilgan. Jun qoplami uzunroq, biroz siyrak, ingichkaligiga kura bir tekis oraliq tolalardan iboratdir. Gushtdorlik belgilari yaxshi ifodalangan.

Pustinbop teri beruvchi qo'ylarning konstitutsiyalari zich gavda ulchamlar mayda. Suyaklari mustahkam, gavdasi dumaloqroq oyoqlari nisbatdan uzun. Jun qoplami har xil tolalar, ya'ni kalta ingichka kilchik va uzunroq ingichka tivitlar aralashmasidan iboratdir.

Bara teri- sut beruvchi qo'ylarning konstitutsiyalari zich. Suyaklari sistemasi yaxshi taraqqiy etgan, mushaklari taraqqiyoti urtacha. Gavdasi biroz qupol, lekin yassi shakilda. Oyoqlari urtacha uzunlik bug'inlari yaxshi rivojlangan. Terisi yupqa va zich. Juni har xil tolalik, dag'al.

Gusht-yog' beruvchi qo'ylarga buylarining baland bulishi xosdir, gavdasi juda og'ir suyaklari qupol, yug'on oyoqlari uzun. Bu qo'ylarning asosiy belgisi i kata dumbasi borligidir. Juni uta dag'al chunki jun qatlamida uta yug'on qilchik tolalari oz miqdordagi ulik tolalar Bilan bir qatorda uta Mayin tivit tolalar aralash usadi.

Qo'ylarning interyeri ni urganishda qo'ydag i kursatgichlar tana harorati, nafas olish tezligi, qonning morfologik fizalogik kursatgichlari organlarning tuqima va hujayralarning makro va mikro tuzilishi va shunga uxshashlar asos qilib olinadi. Hayvonlarning interyerni urganish organezimda kechadigan murakkab kechadigan fizalogik jarayonni bilib olish, tushinishga yordam beradi. Hayvonlar in5yeryerizootexniya va davolash nuqtai nazardan kata ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham hayvonlar eksteryer iva interyerini bir-biri Bilan bog'lagan holdja qo'ylarning konstitutsiyasini, mahsuldorlik va nasillik sifatlarini kompleks tarzda baholash juda ham foydali va kelajagi porloq usuldir.

4. Mavzu: Qo'ychilikdan olinadigan mahsulotlar zotdor qo'ylarning joylashuvi va rayonlashishi.

Reja:

1. Jun va go'sht maxsuldorligi.
2. Muynabob, po'stinbob va barra teri maxsuldorligi.
3. Suti va boshqa maxsuldorligi.
4. Qo'ychilikning joylashivi.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарканд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Qo'ychilik maxsulotlari chorvachilikning boshqa sohalari, mahsulotlari bilan taqqoslanganda o'zining turlari va sifatleri bo'yicha ular o'rtasida ko'p tomonlama keskin farq borligi kuzga tashlanadi. Asosiy maxsulotlardan biri bu uning juni hisoblanadi. Mollardagi jun deb ataluvchi aniq tabiiy hususiyatga ega bulgan tola qoplamidan tuqmachilik va kmygizli buyumlar ishlab chiqarishda keng foydalanilmoqda.

Jun o'zining texnologik hususiyatiga kura barcha tuqmachilik, sun'iy va tabiiy tolalarga nisbatdan juda murakkab tuzilishga ega.

Bu murakkablik turli xil buyumlar, texnik gazlamalar, g'llamlar shuningdek kiygizdan yasalgan oyoq keyimlar ishlab chiqarish, uchun asosiy manba bulib xizmat qiladi. 1992 yilda jahon bo'yicha jun ishlab chiqarish 2.590 ming tonnani tashkil etdi.

1991-92 yillar mavsumda jahon bo'yicha jun mahsuloti ishlab chiqarishda (yuvmigan holatda) Mayin jun hissasi 41 prosentni, krossbredli jun – 38 prosentni gilambop jun (yarim dag'al va dag'al) 21 prosentni tashkil etadi.

Aholi jon boshiga hisoblanganda jun ishlab chiqarish Yangi Zelondiyada (121kg), Avstiraliyada (74,6kg), Urguvayda (28kg), Argintenada (8 kg), MHDda (1,7kg), AQSh, Fransiya, Italiya 0,5 kg, GFR da 0,1 kgga tug'rikeladi.

1991 yilda jahon buyicha jun gazlama ishlab chiqarish 3,2 mlrd. m², shu jumladan MHDda 618 mln.m² yoki bu jahon kursatgichiga nisbatan 19,4 prosent, butun ishlab chiqarilgan jun butun mamlakatlar buyicha va aholi jon boshiga 2,6 m²dan ishlab chiqariladi.

Bu jahon kursatgichining 36,6 prosentini tashkil etadi. Gazlamaning eng kupi Yaponiya zimmasiga tushadi. Bu davlat aholi jon boshiga 4,2 m² jun ishlab chiqaradi.

Jun maxsulotlaridan pishiq gazlamalar ishlab chiqarish yildan-yilga kupayib bormoqda. Jun gazlamalarga su'niy va sentitik tolalarni aralashtirib tayyorlash esa

ishlab chiqarilayotgan buyumlarning asantmetirini kengaytiribgina qolmay, balki uning sifatini yaxshilashga imkon beradi.

Aholining tabiiy tolalardan tayyorlab chiqarilayotgan buyumlarga bulgan talabi kamayib emas, balki yildan-yilga oshib bormoqda.

BMTi ma'lumotlariga kura 1991-92 yillarda tabiiy junga bulgan talab va ehtiyoj 25-28 prosentga oshgan. Jahon buyicha jun ishlab chiqarish taxminan 2-3 prosentga oshishi kuzda tutilmoqda. Jun qirqimi va qo'y juning sifati bir qator fakturlarga bog'liqdr. Shulardan asosiysi:

- 1) zotiga
- 2) qo'yni saqlash va oziqlantirishga
- 3) jinsiga (o'rtacha qo'chqorlar ko'piroq jun berish mumkun, lekin u dag'al buladi);
- 4) yoshiga (o'rta yoshdagisi ko'p jun beradi);
- 5) indivudal va konstitusional hususiyatlariga;
- 6) qo'yning qanchalik boqilganligiga kata kichikligiga va boshqalarga.

Junning miqdoriga qirqimining qanchalik tez tugallanishi bevosita ta'sir kursatadi. Hozirgi vaqtda qo'y junnini qirqmasdan olishmetodni ishlab chiqish ustida qator tekshirishlar amalga oshirilmoqda. Bu metod mohiyati asosan qo'y junni kimyoviy moddalar yordamida to'qishdan iborat.

Umuman qo'ylardan olinadigan mahsulotlar ichida eng asosiysi va birinchi o'rinni jun (40-42 prosent) egallaydi. Ikkinchi o'rinda gusht hisoblanadi.

Qo'y gushti – eng qimmatli mahsulot hisoblanadi. Bizning MHDda qo'y gushtiga talab umumiy gushtga bulgan ehtiyojning 12 prosentini tashkil etadi. O'rta Osiyo va Zakavkazye respublikada esa bu kursatgich 40-45 prosentga to'g'ri keladi.

O'rta hisob bilan MHD dune bo'yicha tayyorlanadigan qo'y gushtining 14,8 prosentni ishlab chiqaradi.

Avstraliya-9,7 prosent

KNR-9,3 prosent

Yangi Zelandiya- 8 prosent

Hindiston-6 prosent

MHD da har qo'ydan o'rtacha 7 kgdan, Avstraliya va Argentinada 4 kg dan, Yangi Zelandiyada -9,4 kg, AQShda 11,7, Angiliya va Fransiyada -12,5 kgdan (A.Z. Gerbenok, 1974y) gusht olinadi.

Dunyodagi turli mamlakatlar o'rtasida aholi jon boshiga eng ko'p qo'y gushti ishlab chiqarishda birinchi o'rinni Yangi Zelandiya egallaydi.

Bu mamlakatda aholi boshiga gusht ishlab chiqarish 175 kg ga to'g'ri keladi. Ikkinchi o'rinni Mongoliya Halq Respublikasi egallaydi. Respublikada bu kursatgich 81,8 kgni tashkil etadi. Uchunchi o'rinni esa Avstraliya egallaydi.

Bu mamlakatda aholi jon boshiga 51,3 kg dan qo'y gushti to'g'ri keladi.

Dunyo buyicha aholi jon boshiga qo'y gushti ishlab chiqarish 1,7-1,9 kgni tashkil etadi.

Qo'ychilikning gusht mahsuloti va uning sifati hamda miqdolri qo'ydagi asosiy faktarlarga bog'liqdir

1. Qo'ychilikning irsiy hususiyatlariga (zoti, konstitusional, indual xislatlarga).

2. Qo'yni boqish va saqlash, jinsiga, yoshiga va boshqa tashqi sharoitga.
3. Qo'ychilik texnologiyasi, qo'ychilikning tashkil etish sisemasiga hamda kochirish gushtga suyish muddatiga ham bog'liqdir.

Qo'y gushti maxsuldorligini suyim og'irligi va suyim chiqimini hamda gushtni navi va kimyoviy tarkibiga suyak va lahim gusht miqdoriga shuningdek, gushtning koloriyasiga qarab baholanadi.

Yaxshi gusht va ichki yog'larning kgdagi ifodasiga so'yim deb ataladi. Qo'yning 24 soat och qoldirilgandan keyin suyim vazniga nisbatdan prosentda ifodalanishi so'yim chikimi deyiladi.

So'yim og'irligini qo'ylarning umumiy tirik og'irliligiga bulgan nisbatiga so'yim chiqimi deyiladi.

Gusht morfalogik tuzilishga kura muskullarga, yog'ga, suyaklarga va boshqa birikuvchi to'qmalarga bulinadi.

Qo'y gushtlarda yog'ning joylashishi qo'yning zotiga, jinsiga, yoshi va semizligiga bog'liqdir. Yog'li gusht beruvchi qo'ylarning maxsus zotlaribor. Bu qo'ylarning ichki organezimi va mushaklari oralig'ida yog' qatlami huddi «marmar kurinish» berib turadi.

Qo'y gushti chiqish normasi (qo'yning suyishdan oldingi og'irligiga nisbatdan prosent)

Davlatlar oriq	Semizlik		
	oliy	o'rta	o'rtadan past
RSFSR(o'rtacha)	42,0	0,9	0,9
36,8			
O'zbekiston	41,9	40,4	38,5
36,4			
Qozoqiston	42,8	41,0	38,8
36,7			
Ozarbayjon	42,8	41,0	38,9
37,1			
Tojikiston	43,6	41,8	39,3
37,2			
Qirg'iziston	44,5	43,6	39,6
37,7			
Turkmaniston	43,5	41,5	39,1
37,2			

So'yilgandan keyin nimtalangan gushtlar semizlik darajasiga asoslanib A.N.1935-55 bo'yicha ikki kategoriyasiga bo'linadi.

I-kategoriya. Yuqori o'rta va o'rta semizlikdagi qo'ylar gushti.

II- kategoriya. O'rtadan past semizlikdagi va oriq qo'ylar gushti.

Hozirgi paytda so'yiladigan molning tirik vanini qo'ydagi koeffisintlarga qarab hissob-kitob olib boradi:

Oliy yuqori – 2,47

O'rta- 2,57

O'rtadan past- 2,70

Oriq -2,82

I tonna qo'y go'sht qiymati

Yuqori o'rta-850

O'rtadan past-640

Ortiq -510

Qo'y va qo'zi go'shti o'zining ximiyaviy tarkibi kaloriyasiga qarab boshqa mollarning go'shtidan butunlay farq qiladi. I kg qo'y go'shti to'qmasining quvvati mol go'shtiga qaraganda bir necha barovar yuqori turadi. Bu narsa – yog'ining miqdoriga to'g'ridan-to'g'ridan bog'liqligini ko'rsatadi.

Go'shning ximiyaviy tarkibi va uning to'yimlilik semizlikka darajasiga ham bog'liqdir.

Asosiy va asosiy bulmagan temir, fosfor va kal'siy miqdori bo'yicha qo'y gushti mol va chuchqa gushtidan farq qilmaydi. V gurupali vitaminlar, ayniqsa biotin, nikotili kislotalar, V₁₂ vitamin qo'y gushti tarkibida ko'pligi Bilan alohida farq qiladi.

Faqat V₆ vitamin va pantogenli kislotalar miqdori jihatdan mol va chuchqa gushtiga teng kela olmaydi. Gushtning sifati ko'p jihatdan uning gistologiyasiga, hususan, mushak tolalarining yo'g'onligi va ular orasidagi yog' qatlamiga bog'liqdir.

Gushtning mahsuldorligini oshirish yo'llari.

1. Gushtning mahsuldorligini oshirishga qaratilgan.
2. Bo'ydoqchilikni intensivlashtirish
3. Sanoat chatishtirishdan foydalanish
4. Gushtning mahsuldorligini oshirish uchun gormanal preparatlarni qo'llash..

Bir qancha avtorlarning ma'lumotlariga qaraganda AQShda so'yiladigan mollarning 75 prosentiga ana shu prosentlar yordamida ta'sir o'tkazib kelinadi. Sint.esprogin –dietilbestrol ozkqa Bilan yoki mol terisiga implaniyasiya yuli Bilan yuborilsa semirish 11-15 prsentga oshadi. MHDda eprogenlar vka androgenlardan foydalanishi u qadar keng yoyilmagan. Bu boradagi ishlarni A.L.Paduchev va boshqalar olib borishayapdi.

Muynabop,pustinbop va glambop maxsulotlar.

Qo'ychilik muynaboplik,pustinboplik va qo'ychilik sanoatining eng muhim xom ashyosi ba'zasi hisoblanadi.

Hozirgi davirda dunyodagi barcha mamlakatlarda gusht uchun yiliga 340-360 milon qo'y suyiladi.Bundan tashqari terining asosiy qismi yuqumsiz kasalliklar oqibatida ulgan qo'ylardan olinadi.Suyilayotgan qo'ylar terisining 3-4 qismi muynabop va pustin uchun foydalaniladi , qolganlari charimbop yuboriladi.

Muynabop qo'y terilarining mayin va yarim mayin junli zoti qo'ylar beradi. Dag'al junli zotli bilan Mayin junli hamda yarim mayin junli qo'chqorlar chatishmasidan shu xil muyna olish mumkun. B'zida muynabop teri tayyorlash uchun yarim dag'al junli qo'y terisidan foydalaniladi.

Muynabop qo'y terisi jununni uzunligi qirqib quydagicha bulinadi. Yarim junli terilar 2dan 5 sm gacha, past junli terilniki 1 dan 2 sm gacha buladi.

Pustinbop muynalarni dag'al junli va yarim dag'al junli qo'ylar va ularning chatishmasidan olinadi. Jun qatlami uzunasiga qarab ular junli deyiladi agar juni 6 sm dan yuqori bulsa yarim junlisi 2,5 dan 6 sm gacha. Pustinbop terilar kelib chiqishiga qarab rus, cho'l va roman va kalta dumli, ingichka dumli, yog'li dumli tuzulishdagi barcha dag'al junli qo'y zotlari.

Rus terisi- reshetil qo'ylardan boshqa barcha dag'al junlardan olinadi. Bu terilarning jun qatlami o'zining tuqimasimon va kakulchasimongi Bilan ajralib turadi. Qoplamda tivit terilar miqdori ancha ko'p buladi.

Roman terisi- asosan roman zotli qo'ylardan olinadi. Kalta dumli Shimol qo'yi bilan roman roman zotli qo'ylarning chatishtirish Bilan olish mumkun.

Chul qo'yi terisini qo'yrusli va qorakul qo'ylari beradi. Jun qatlami kokilcha tuzilishda buladi va u tivit va kitik terilardan iborat.

Chambop qo'y terisi - dag'al junli qo'y terisi va chatishtirishlardan olinadi. Muyna olish olish pustin ishlab chiqarishga yaroqsiz hisoblanadi.

Qo'y suti faqat qo'zilarni ustirishda emas, balki undan tuf yemli ovqat sifatida ham foydalanilib keladi. Qo'y sutining tarkibida suv- 82,1 prosent, yog'-6,7 oqsil- 5,8, qand-4,6, qul moddasi-0,8 prosent bor. Uviz sutida 30 prosentgacha quruq moddalar, 9,5 prosent oqsil va 11-12 prosent yog' buladi. Qo'y suti o'zining yuqori tuyimlilik, yaxshi xazim bulishi hamda yaxshi parxizbop ichimlik ekanligi Bilan alohida ajralib turadi. Qo'y sutning maxsuldorligi uning zotiga saqlash8 va parvarishlash sharoitiga shuningdek sog'ish davrining davom etishiga bevesta bog'lig' dir.

Qo'ydagi laktasiya 3-4 oy davom etadi. Agar sog'ish lokatsiyadavrini 100 prosent deb qabul qilinsa birinchi oyda suyim kursatgichi 35 prosentni keyinchalik-17 -11-5 prosentni tashkil etadi. laktasiya oxirida sut tarkibida quruq moda va yog' tarkibi br necha barobar oshadi. Qo'ylarning har biridan o'rtacha 100-150 kg dan sut olish mumkun. Teri beradigan qo'ylardan qo'zisi suyilgandan keyin 2,5-3 oy davomida 60-70 kg dan sut sog'ib olish mumkun.

Roman va sigay zotli qo'ylardan laktasiya davrida 150-200 kg dan sut olsa buladi. Belgiya va Fransiyada urchitiladigan ostfrinsland qo'ylari yuqor sut berishda alohida ajralib turadi. Laktasiyaning 6-7 oyi ichida ular 600- 800 kg dan sut beradi.

Qorakul teri olinadigan qo'ychilikda sovliqlarni qo'z terisiga so'yilgandan keyin 2,5-3 oy sog'ish mumkun. Ba'zi sovliqlarni qo'zisi ajratilgandan keyin bir oy sog'sa buladi.

Qo'ylarni kulda va mexanik tarizda sog'ish mumkun.

Qul bilan sog'ishda sog'uvchi qo'yning ortida yoki yon tomonidan turadi. Har bir qo'yning soqishga 1-1,5 minut vaqt ketadi. Ikki soatda bir sog'uvchi 80-100 qo'yni sog'a oladi.

Mexanezatsiyalashgan sog'ish. Bu xilda sog'iladigan qo'ylar Bolgariya, GDR, Chexoslovakiya, Ruminiya, Fransiya, Italiya, Belgiyada keng tarqalgan. Shu maqsad uchun DZO-16 DZO-8 M-625, «Gaskol» Alfa-Lavan singari sog'ish ustanovkalaridan foydalaniladi. DZO stosional ustanavkysi bir vaqtning uzida 16 yoki 8 sovliqni sog'ishga muljallangan. Sog'uvchilar qo'y ortida utiradi. Har sog'uvchi turtta sog'ish apparati bulgan bir seksiyani boshqaradi. 16 qo'yni mexanezimlar yordamida sog'ish uchun atigi 3 minut vaqt sarflanadi.

M-625 «Impuls» markali qo'shimcha sog'ish ustanavkasida ikki platforma maydonchalari bor. Bu maydonlarga jami 48 qo'y (har biriga 24 tadan) joylashtirish muljallangan. Bu moslama 16 sog'ish aparati Bilan ta'minlangan. Bir soat ichida M-625 markali moslamadan 100 qo'yni sog'sa buladi.

Qo'ylarning zoti bo'yicha rayonlashtirish rejasi.

Shu rejaga asosan turli rayonlarning tabiiy iqlim sharoiti, turli zotdagi qo'ylarning biologik va mahsuldorlik xususiyatlari qo'ychilikning turli xil mahsulotlarga halq xujaligini talab va extiyojlari asos qilib olingan. Bu rejada qo'ychilikning qo'ydagi zotlari kuzda tutiladi. Mayin junli qo'ychilik zonasi. Bunga Shimoliy Kavkazning chul rayonlari Dog'iston Payqo'yi Sinoblari Ukrainaning Janubiy Sharqiy ryonlari Sibirning urmon chul kiritilgan qismi, Qozoqistonning va Qirg'izistonning kata qismi kiritilgan. Mayin junli qo'ylar urchitadigan xujaliklarning asosiy vazifasi bir jinsli Mayin jun va qisman gusht yetishtirishni kupaytirishdan iboratdir. Mayin junli qo'ychiliklarning alohida yunalishi va uning ekonomikasi turlichadir. Shimoliy rayonlarda xususan qo'ylar uchun yaxshi bino va kerakli miqdorda ozuqa tayyorlangan paytda qo'chqorlar holati kungildagidek buladi. Shuning uchun hamjanubiy rayonlarda hususan qo'ylar uchun yaxshi bino va kerakli miqdorda ozuqa tayyorlangan paytda kuchirma holati kungildagidek buladi.

Shuning uchun ham janubiy rayonlarda sovliqlar podasi 40-50 prosentni tashkil qiladi. Oxis kuchirish 15-30 prosentni shimolda esa 50-65 prosentntga tug'ri keladi.

Mayin junli qo'ylar podada 65-75 prosentni tashkil etadi. Bu narsa yosh qo'zilarining gushtiga suyish imkonini beradi.

Mayni junlik va yarim Mayin junli qo'ychilik zonasi.

Bunga o'rta Povoljye viloyati, Bog'iston tatariston RSFSR ning Markaziy viloyatlar, Ukrainaning g'arbiy viloyatlar va Qazoqiston kiradi.

Hozir bu yerda Mayin junli junbop-gushbop va gushbop – junbop va ularning dag'al junli qo'ylar Bilan bulgan chatishmalari uchratilayapdi. Bu rayonlarda chatishtirilgan qo'ylardan kelajakda Mayin junli va kross bredli qo'ychilikning keskin taraqqiy etadi. Bu zonaning bir qator viloyatlarda asosiy diqqat e'tibor tez yetiluvchi Mayin junli gusht-jun beruvchi qo'ylarni kupaytirishga qaratilgan.

Mayin junli, yarim mayin junli va qisman gusht-junbop, sut beradigan qo'ychilik. Bunga Zakavkazy respublikasi, Shimoliy Kavkazning tog'li rayonlari kiradi. Bu yerda Mayin va yarim Mayin junli qo'ylar kupaytirilmoqda. Shuningdek mahaliy turli zotdagi dag'al junli qo'ylar ham shular jumlasidandir.

Muynabop qo'ychilik zonasi- Shimoliy, Shimoliy g'arbiy zonalar, markaziy zonaning ayrim viloyatlar, Belorussiya va Sibirda romanov zotli qo'ylar shimolda

esa kalta dumli va muynabop qo'ylar kupaytirilmoqda. Bosh maqsad muyna va gusht olidan iborat. Sovliqlar podasi 65-70 prosent, ushlanishi 6-9 oydan kattasi maqsadga nomuvofiq hisoblanadi.

Qorakul ter iva gusht - yog' qo'ychiligi. Bu zonaga O'zbekiston, Tojikiston va Qozoqistonning janubiy va g'arbiy viloyatlari kiradi.

5. Mavzu: MHD da keltirib chiqarilgan mayin junliqo'y zotlari.

Reja:

1. Mayin junli qo'y zotlarning umumiy ta'rifi.
2. Mayin junli qo'ychilikning qo'yning tarixi.
3. Mayin junli qo'ychilikning yo'nalishlari.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyounet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Mayin junli qo'ylarning ta'rifi mayin junli qo'ylarning harakterli hususiyati ular junining bir xil bulishiga va tivitning diametri kupi bilan o'rtacha 25mkm kelishi yapog'i junning shtapel tuzilishida, junning o'ziga xos jingalak va yog'li ter moddasining qo'p bulishidadir. Terisi ham buyin qismi va tanasining boshqa qismida ham qat- qat bulishi Bilan farq qiladi.

Jun juda ham qalin terisining qar 1 sm² qismida 4 mingdan 10 minggacha toli buladi. U dag'al junli qo'ylarga nisbatdan 4-5 marotaba kupdir.

Hozirgi mayin junli qo'y zotlari har xil iqlim sharoitlariga moslashishi bilan farq qiladi. Shuning uchun ular turli xil tibiy iqtisodty zonalarda uchratiladi.

Mayin junli qo'ylarning kelib chiqishi hali uzil kesil aniq emas. Arxiologik ma'lumotlarga va adabiy manbalarga asosan, Mayin junli qo'ylar bundan 5 ming yil ilgari ham bulgan deb taxmin qilinadi..ular birinchi marta Old Osiyoda paydo bulgan deb hisoblanadi. Mayin junli qo'ychilik keyin Bolqon yarim orolida, Gresiya davlatida va hozirgi Gruziya hududida rivojlana boshlagan. Bu davlatning barbod bulishi Rim impriyasi tarkib topishi Bilan Mayin junli qo'ychilik Italiya, O'rta asr boshlarida esa Ispaniya va o'rta asr oxirilariga kelib Markaziy va Shimoliy Yevropa mamlakatlarida rivoj topadi.

Rossiyaga Mayin junli qo'ylar birinchi marta XVIII asirning ikkinchi yarimida Petr 1 davrida kelgan. 1910 yilda Rossiyada Mayin junga bulgan ehtiyoj faqat 30-35 % atrofida qondirilgan.

Jun yo'nalishidagi zotlar:

Bu guruhdagi qo'ylar bir qator umumiy belgilari bilan harakterlanadi. Jun yo'nalishidagi Mayin junli qo'ylar jun maxsuldorligi yaxshi rivojlangan, lekin uncha kup gusht bermaydi. Chunki jun gusht yo'nalishidagi mayin junli qo'ylarda jussasi kichikroq lekin teri zapasi kup buladi. Oyoqlari ancha kalta bulib, sovliqlari 40-50 kg kelada, har bosh qo'ylan 4,5,7kg dan jun olish mumkun Junning aksari uzun va hiyla qalin ingichkaligi jihatdan 64 sifatga 7a mos keladi lekin qo'ylarning kup qismida junning ingichkaligi 70 sifatga tug'ri keladi. Bu guruhdagi qo'ylarda serjunlik ko'ffisiyenti ko'pincha 50-60 ni tashkil etadi. Jun yo'nalishidagi mayin

junli qo'ylarning bu guruhga groznensk, stavrop, ozorboyjon tog' merinosi kabi zotlar kiradi. Jun yo'nalishli zotlarning bir qismi ham shu gurupaga mansubdir.

Stavropol zoti – (1923-1950) Stavropol o'lkasining runs nasilchilik zavodida chiqarilgan. Yangi zot chiqarishga doir ishlar boshlanganga qadar bu hujalikda urchitib kelingan Yangi kavkaz0 qo'ylari Yangi zot chiqarish uchun matireal bulib xizmat qildi.

Maxaliy qo'ylar xujalikning sharoitiga yaxshi moslashga yog'-ter bezlari kup uzun tekis tunli biroq ularning juni siyraktirik vazni esa yingilroq edi. Shuningdek jussasi ham qoniqarli emas. Shularni hisobga olib daslabki yillarda seliksiya ishlari mazkur nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Qo'ylarni poda ichida urchitish bilan bir qatorda maxaliy merionoslar amerka respublikasi zotidagi qo'chqorlar bilan chatishtirildi. Bunday chatishtirish natijasida olingan ancha vazmin va mahalliy qo'ylarga nisbatan gavda tuzilishi bir mucha yaxshiligi Bilan ajralib turadi.

Lekin duragaylarining jun sifati ko'p hollarda past buladi, juni kalta va xila notekis bulib chiqadi. Shuning uchun duragay qo'ylarni Avstiraliya merinos zotdan bulgan qo'chqorlar Bilan chatishtriladi. Sinchiklab, tanlab o'tkazilgan bunday chatishtirish junning sifatini ancha yaxshilashga shuningdek qo'ylarning yirikligi va gavda tuzilishi kursatgichlarini birmunchasaqlab qolishga imkon beradi.

Stavropol zot qo'ylar o'xshash gavdali va mustahkam konstitutsiyali buladi. Buynida 2-3 burmali terisi yoki yaxshi rivojlangan burdug'i bor. Qo'chqorlari shoxli sovliqlari shoxsiz buladi. Juni yaxshi usib qoladi. Stavropol zotiga mansub qo'ylar uzun (8-9)junli bulishi Bilan ajzrilib turadi. Junning ingichkaligi 64-70 sifatga to'g'ri keladi. Quchqorning jussasi asosan 60- sifatga mos keladi lekin 58-sifatga kiritishga ham yo'l qo'yiladi. Yapog'i juni shtapel' tuzilishda zichligi yaxshi junning qalinligi o'rtacha va yaxshi jingalakligi to'g'ri buladi. Qorin qismidagi junlarning qalinligi va uzunligi dearli biqinidagi junga o'xshash bulib, bu shu zot qo'ylarning o'ziga xos hususiyatidir. Yog'li teri oq va sarg'ish tusli.

Serpushtligi yaxshi bulib har 100 bosh sovliqdan 130-140 tadan qo'zi olish mumkun. Stavropol zot qo'ylarning eng yaxshilari Stavropol o'lkasidagi runo viloyatlarda kupaytirilmoqda. Bu ho'jaliklarda sovliqlarning tirik vazni 55-60 kg keladi har bosh qo'ydan 6,5,7 kg jun qirqib olinadi. yuvilgan holdagisi esa 2,5,2,8 kg ga boradi junning uzunligi 8-9 sm.

Groznensk zoti Dog'iston nasilchilik zavoddida chiqarilib 1950 yilda tasdiqlangan. bu zot qo'ylar jun yetishtirish yo'nalishidagi Mayin junli zotlarning eng qimmatlaridan hisoblanadi. Uni sterlashda Avstraliyadan keltirilgan merinos qo'ylar asos qilib olinadi. Ularning g'oyat qimmat hususiyatlari shundaki juni sifatli bulib u shtapilda bir xil tekis holatga ega jingalakligi ham bir xil buladi. Oq tusli yog'li teri junnini namdan undan qum va boshqa iflosliklarning kirishidan saqlaydi. Bu qo'ylarda junning uzunligi 9-10 sm atirofida bulib avstiraliya merinoslarining tirik vazni yengilroq buladi. Zot yaratishda mahaliy Yangikavkaz zotining sovliqlari avstiraliya merinosining quchqorlari Bilan chatishtiriladi. Olingan duragaylar keyinchalik Avstiraliya memirolari Bilan bir qatorda foydalaniladi. Bundan maqsad Avstiraliya tipidagi junga ega bulgan vash u

Bilan birga yanada baqquvat tirik vazni ancha og'ir serjun hamda chala cho'l sharoitida boqishga yaxshi moslashgan qo'ylar olish edi.

Groznessk zot qo'ylarning tashqi kurinishi jihatidan avstiraliya merinoslarga o'xshaydi-yu lekin ularga qaraganda bir muncha yirikroq va gavvda tuzilishi ancha yaxshi. Buynida 2,3 ta kundalang teri burmalari bulib bularning biri burduq kurinishda buladi. Suyaklari nisbatdan yengil lekin mustahkam gavdasi serjun qo'chqorlari shoxli sovlqlari shoxsizdir. Yapog'i juni ziyaya yumilgan. Junning qalinligi yaxshi jun tolalari ingichkaligi jihatdan yuqori darajada tekis bulib ingichkaligi quchqorlarda 64-60 sifatga sovlqlarda asosan 64 sifatga mos keladi. Yog'li teri asosan oq va sariq tusli. Yuvilgan jun qirqimi buyicha bu qo'ylar mayin junli zotlar urtasida yuqori urinlardan birini egallaydi. Se5rpushtligi yaxshi har 100 sovlqdan 120-140 tadan qo'z olinadi. Groznessk qo'ylarda o'z hususiyatlarini nasildan – nasilga o'tkazadi. Shuning uchun ham ozuqa zotlarining jun mahsuldorligini va yog'-ter sifatini oshirishda bulardan keng foydalaniladi.

Groznessk qo'ylarning eng yaxshi podalari Dog'istonning nasilchilik zavodlarida boqilmoqda. Bu xo'jaliklarda sovlqlarning tirik vazni 48-55kg har bir qo'y 6,6,5 kg dan jun yuvilgan jun hisobida esa 2,5,3,5 kg tola beradi, jun tolasinig uzunligi 8,5,9,5 sm.

Jun-gusht yo'nalishli zotlar:

Ancha yirik bo'ydor va bir miyorda bulmaganlig bilan harakterlnadi.

Qo'ylarning jun tolasining ingichkaligi asosan 64 sifatga mos keladi uzunligi 6,5,8, sm ga boradi. Har bosh qo'ydin 5,6 kg va bundan jun qirqib olinadi. Serunlik kafolati 40,50 g.ni tashkil etadi.

Jun-gusht yo'nalishli Mayin junli qo'ylar o'z navbatid ikki guruhga bulinadi.

1. A) guruhga qo'ydagi zotlar kiradi:

1. Askaniya zoti
2. Kavkaz zoti
3. Oltoy zoti
4. Shimoliy qozoq merinosi.

2. 2.B)guruh qo'ydagi zotlar kiradi:

1. Qirg'izistonning mayni junli qo'y zotlari
2. Zabaykalis zoti.
3. Krasnoyask mayin junli zot
4. Janubiy o'rolmerinosi.

Askaniya zoti- Xerson viloyatidagi Askaniya Novada mahaliy mirosining qo'chqorlar bilan chatishtirish va istalgan xillarni toboro sinchiklab hamda saralash yo'li bilanchiqargan.

Askaniya zotiga mansub qo'ylar gavda tuzilishining yaxshiligi buychanligi, mustahkam jussaligi bilan harakterlanadi Tez sitiladi boshqa Mayin junli qo'ylarga qaraganda kup jusht qiladi. Gavdysi burchak shakilda keng kukrakli buladi. Bo'ynida 1-2 ta burmalari bor, savliqdagi to'qol, quchqorlari shoxsiz buladi. Askaniya zotlariga mansub qo'ylar asosan Ukrainaning mansubida tarqalgan.

Kavkaz zoti- Stavropl o'lkasining «Bolshevik» va «Ishatoviskiy» nasilchilik zavodida chiqarilgan. Avvallari bu hujaliklarda Novikaz tipidagi merinos qo'ylar

kupaytiriladi. Qo'ylarning tirik vaznini oshirish va yaxshilash maqsadida sovliqlarni rambuli hamda askaniya zotlari Bilan chatishtiradi.

Anna shu quchorlardan omilkorlik Bilan roidanenish, to'g'ri tanlash va xillash natijasida Yangi zot qo'ylar yaratilgandi. Kavkaz zot qo'ylar xiyla yirik mustahkam konstitutsiyali bulib buynida 2,3 burma kurinishda zapas terisi burdug'i bor.

Gavdasi munosib ravishda kelishgan o'rtacha uzunlikda oyoqlari tug'ri keladi tuyoq oyoqlaribaquvvat.Kavkaz zotli qo'ylar shimolda Kavkaz qo'yi va O'rta Pavoljiy xujaligida kup boqiladi. Ular Uranda Sibirda Qozoqistonda va qirg'izistonda ham mofaqiyatli ravishda kupaytiriladi.

Oltoy zoti- bu zot Oltoy ulkasidagi Rubdovikiy sovhozda hamda kolxozlarda yaratilgan. Ilgarilari bu xujalikda sibir merinosi kupaytirilardi, keiyn esa ularni Amerka rambuli zot qo'chqorlari Bilan chaitishtirib ishga kirishildi.

Olingan duragaylar Kavkaz Mayin junli zotlari va avstiraliya merosilari Bilan qaytatdan chatishtirdi.

Murakkab usullarda chatishtirish natijasida olingan duragaylarni sinchiklab tanlab ulardan sibirning og'ir sharoitlarida yaxshi moslashgan hamda mul va yuqori sifatli jun beradigan qo'ylar yaratildi. Oltoy zot qo'ylari Sibirda Urolda va Shimoliy Kavkazda muvafaqiyatli ravishda urchitilmoqda. Bu zotdan bulgan eng yaxshi qo'y podalari oltoy ulkasinig Ovsevod nasilchilik zavodida hamda Starina kolxozlarida boqilmoqda.

Gusht-jun yo'nalishidagi zotlar – Mayin junli zotlarning gusht-jun yo'nalishidagi qo'ylari mayin jun yo'nalishidagi boshqa zotlarga nisbatdan ancha bo'ychanligi Bilan farqlanadi. Bular kup jun va kup gusht beradi.

Juda tez yetiladi,aksariyat quchorlari ham shoxsiz oyoqlari bir muncha kalta buladi.

To'g'ri odimlaydi gushtbop xillari yaxshigina ajralib turadi. Sovliqlar 60,65 kg keladi., har biridan 4,5,5 kg jun kesib olinadi. Yuvilgan jun tolalari esa 1,8,2 ,0 kgga yetadi.. jun ingichka jihatdan asosan 60,64 sifatga mos keladi. Qo'ylarning bir qismida junning ingichkaligi 58 sifatga tug'ri keladi.Junning sifati jun va gusht yo'nalishili qo'ylarnikiga qaraganda bir muncha pastroq yuradi.Prekos, qozoq Mayin junlisi qazoq axrar merinosi Dog'iston tog' zoti Gruziya mayn junli yog'li dumli va Volgograd zotlari shu guruppaga mansubdir.

Prekos zoti.- Mamlakatimizga (1925-1936yillari) Germaniyadan keltirilgan. Ular sof xolda urchitiladi, shuningdek mahalliy dag'al junli qo'ylar Bilan chatishtirishda foydalaniladi. Kupchilikning terisida burmalar bulmaydi.Tanasining keyingi qismida yaxshi rivojlngan. Shtapil tuzilishli yapog'i juni urtacha zichlikda buladi. Junning uzunligi 7,9 sm ga yetadi. U asosan 60,64 sifatga mos keladi. Ingichka va yapog'i jun juni buyicha tolalarning teskisligi qoniqarli jingalakligi tug'ri. Qorin qismini qoniqarli darajada jun bosgan,yog'li teri och sariq ba'an oq buladi.

Qozoq mayin junli zotlar- (1931-1946 yillari) jaydari dumbali qo'ylarning perekos quchorlari bilan chatishtirib chiqarilgan. Manzur bulgan duragaylar sistemali ravishda tanlab xillab va o'z ichida urchitib borildi. Qo'ylarning jun sifatlarini yaxshilash sifatlarini yaxshilash maqsadida oltioy zotlari qo'chqorlari

zoti qushiladi. Qozoq mayin junli qo'ylar junli va buydor mustahkam konstitutsiyali buladi. Ular chala chul va yaylovlari sharoitiga yaxshi moslashgan serharakatligi Bilan ajralib turadi. Askari shoxsiz buladi. Gusht yo'nalishidagi xillari yaxshi ajralib turadi. Buynida burduq va tuliq bulmagan 1,2 ta teri burmasi bor. Yaprog'i jun yumuq shtapil tuzilishda.

Junning jingalakligi kuzga yaqqol tashlanib turadi. jun ingichkaligi jihatidan asosan 60-64 sifatlarga tug'ri keladi. Quchqorlarda 58 sifatga mos kelishga yo'l qo'yiladi. Sovliqlarning serpushtligi yaxshi har 100 bosh sovliqdan 125,130 ta quzi olinadi, quzilari yaxshi yetiladi. Bu zotga mansub qo'ylarning eng yaxshi podalari Qozoqiston chorvachilik ilmiy-ta'qiqot institutining Minboyev nomli tajriba xujaligida Olma-Ota viloyatidagi Kastiniskiy va Toldiqurg'on viloyatidagi Saribuloq nasilchilik zavodlariga urchitilmoqda. Maskur xo'jaliklarda sovliqlarning tirik vazni 55-60 kg keladi. Sovliqlardan urta hisobda 3,4,7 kg dan jun olinadi, junning uzunligi 8,9 sm yuvilgan tolasida 1,9,2,2 kg atrofida chiqariladi. Bu zot qo'ylari Qozoqistonning janubiy – sharqiy nihoyasiga kupaytirish tavsiya etiladi.

Qazoq arxarmerinosi – Bu zotga mansub qo'ylar Qozoqiston fanlar akademiyasi tomonidan Zail oltovidagi eksperimental ba'zada Mayin junli qo'ylarning yovvoyi axrar qo'chqorlari Bilan duragaylash yo'li Bilan chiqargan. Zot sifatida 1950 yil tasdiqlangan. Prekoz va rambulye zotlaridagi sovliqlar tog'larda endigina otib uldirilgan arxarlarning spermasi Bilan urug'lantirgan.

Bu zot qo'ylar ikala ota-ona formalarning qimmatli sifatlarini uzlarida mujasamlashtiradi. Ular buydorligi baquvvat jussali va suyagining yaxshi rivojlangani bilan ajralib turadi. Sovliqlarning tirik vazni 55-65 kg keladi. Baquvvat oyoqlari tug'ri odimlaydi. Buynida kichikroq chiziq teri burmasi bor. Serharakat va sergak buladi. Gavdasining shakli gushtyo'nalishli qo'ylarnikiga mos keladi. Baland tog'li joylarda kupaytirishga moslashtirilgan, tirik qoyalarda ham bemalol jilaveradi hamda alp va chul guyohlaridan yaxshi foydalanadi. Yaprog'i jun shtapil tuzilishda yumuq lekin bir muncha bushroq buladi. Junning uzunligi 7 sm ga boradi u asosn 60 va 64 sifatga mos keladi. Har 100 bosh sovliqdan 110,115 qo'z olinadi sersutligi yaxshi.

Vntskaya zoti – Kirov viloyatining Nolinsk nihoyasidagi va Gorkiy viloyatining Gorodenskiy nihoyasidagi kolxozlarda dag'al junli shimoliy kalta dumli qo'ylarni prekoz va rambulye qo'chqorlari Bilan chatishtirib chiqarilgan. Manzur bulgan duragaylar o'z ichida urchitilgan. Bu zotga mansub bulgan qo'ylar mustahkam konstitutsiyali bo'ydor bulishi hamda gusht va jun mahsuldorligi qoniqarli darajada ekanligi Bilan ajralib turadi. Sovliqlar shoxsiz ba'zan qo'chqorlar shoxli buladi. Qo'ylarning terisi burmasiz gavdasini erkin holatda o'rab turadi. Kukrak va yag'rin qismi keng gavdasi bir muncha chuziq oyoqlari uzunroq buladi. Yapog'i juni shtapel tuzilishli junning qalinligi qonqarli uzunligi 7,5,8 ingichkaligi 60 va 64 sifatga tug'ri keladi.

58 sifatga mos keladigan qo'ylar ham uchratish mumkun. Kupchilik qo'ylarda junning ingichkaligi normal holatda tekisligi esa qoniqarli darajada buladi. Yog'li teri och-sarg'ish rangda. Qo'ylarning serpushtligi va stiluvchanligi yaxshi. Har 100 sovliqdan 120,130 ta qo'zi olinadi. Vyatskaya zot tashqi kurinish jihatdan prekoz zotiga uxshab ketadi. Sovliqning trik vazni 55,57 kg keladi, har

biridan 3,6,4 kg dan jun olinadi, junning uzunligi 8,9 sm keladi yuvilganda 1,8 2 kg tola beradi. Bu zotga mansub eng yaxshi podalar Kirov viloyatining Koniskiy nihoyasidagi hujaliklarda kupaytirilmoqda.

Guruzyaning mayin junli yog'li zotli qo'yi.

(1959 yili)dag'al junli yog'li dumli tushiniskiy qo'ylarini Mayin junli zotlarining qo'chqorlari bilan chatishtrib chiqarilgan. Birinchi bug'ining duragaylarda mustahkam suyakli va qo'yruq asosida kup yog' tuplanadigan qo'ylar talab etadi. Bu jonivorlar mahaliy sharoitga yaxshi moslashadi. Ular yaylovlarga haydab boqiladi. Qa'tiyatlik Bilan tanlash va xillash natijasida jahonda yagona lumli ya'ni quyruqli Mayin junli qo'y zotlari yaratilgan. Bunday zot qo'ylarining jussasi baquvvat qo'chqorlari shoxli sovliqlariaksari shoxsiz buladi. Terisi gavdasini erkin holatda qoplab turadi va buynida burduq yoki kichikroq burmalar hosil qiladi. Kukragi chuqur yelkasi tupa- tug'ri quyrug'i yog'dor o'rtacha kaltalikda bulib sal kutarilib turaldi. Oyoqlari baqq'uvvat tug'ri bosadi. Bu zotlarga mansub qo'ylar serharakat chidamli tog' yaylovlariga yaxshi moslashadigan bo'ladi.

Yapog'i juni shtayel tuzilishda. Juni asosan 60 va 64 sifatga mos keladi, junning uzunligikamida 7 sm ga yetadi, har biridan 3,5 kg jun qirqib olinadi. Yuvilgan tola holatidagisi esa 1,6 kg ni tashkil qiladi. Ingichkaligi va yapog'i juni bo'yicha tolalarning tekisligini qoniqtiradi.Yetarli miqdordagi yog'i teri och-sariq va oq tusda buladi. Serpushtligi yaxshi har 100 sovliqdan 110-115 ta qo'zi olinadi. Bu zotga kiradigan eng yaxshi qo'y podalari Gruziya El'dara sovxozida boqiladi.

6. Mavzu: Yarim mayin junli qo'y zotlari, : yarim mayin junli qo'y zotlari klassifikatsiyasi.

Reja:

1. Yarim mayin junli qo'y zotlarining umumiy harakteriskasi.
2. Yarim mayin junli qo'ylarning qisqa rivojlanish tarixi.
3. Yarim mayin junli qo'y zotlari klassifikatsiyasi.
4. Yarim mayin junli qo'ylarning asosiy zotlari.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Bu zotdagi qo'ylar o'ziga xos konstitutsional mahsuldorlik sifati bilan harakterlanadi. Bundan tashqari ularning jun va gusht mahsuldorligi juda yuqori hisoblanadi. Maskur zotdagi qo'ylar juni bir xil tolalardan tarkib topgan. Lekin u Mayin junli qo'ylarnikiga qaraganda ancha dag'al buladi.

Tola yug'onligi 58 bilan 36 sifat urtasida yoki 25 -55 m. oralig'ida buladi ju nning uzunligi 6-20 sm gacha buladi. Jun qalinligi buyicha Mayin junliga teng kelaolmaydi. Terining 1 sm kv ga 2.200 dan 3.600 tagacha tolalari tug'ri keladi.

Yarim mayin junli qo'y zotlarining ikkinchi hususiyati gushti yuqori mahsuldor gusht yog'i marmar kurinish beradi. U tuyimliligi va mazzaliligi bilan alohida ajralib turadi. Bu zotdagi qo'ylar juda tez yetiladi.

Yarim mayin junli qo'ychilikning rivojlanish sur'ati Mayin junliga qaraganda ancha tezlashib ketgan.

Yarim mayin junli qo'ychilik Mayin junlarga qaraganda u qadar qadimi emas. Ma'lumki Bolqon yarim oroli mamlakatlarida eramizdan ming yil oldin ham yarim mayin junli qo'ylar uchratgan.Ularning barchasi hozirgi sigay zotiga o'xshash bulgan.

Hozirgi yarim mayin junli qo'y zotlarining vatani Angiliyadir.

Bu mamlakatda XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida bir tolali xil yarim Mayin junli tez yetiluvchan 30 ga yaqin zot yaratiladi.

Yarim Mayin junli zotlar:

Gusht- jun yo'nalishli zotlar	kalta junli	jun-gusht yo'nalishli
uzun junli	Gorkiy-latviya	segay
A) linkoln yaltiroq junli rus uzun junli	zotli qorabosh	yarim mayin junli

B) romni-marash yarim yaltiroq eston oqboosh
 zotlari
 Junli qo'ybishev qoraboshzoti
 V) korridel tipidpgi oksfordshir nemis
 Shimoliy kavkazx mayin qoarboshi
 junlisi tyan-shan

Gruziya

Gusht-jun yo'nalishli zotlar

Maskur zotdagi qo'ylar o'zining sergushtligi va kup jun berishi Bilan ajralib turadi. Uning kukragi keng chuqur va dumoloq oyoqlarini kata-katta tashlab yuradi. Qo'y orqasi keng va to'g'ri. Bu o'qylarning buyining balandligi Bilan harakterlanadi. Srvliqlarning o'rtacha tirik vazni 60 kg keladi. Qo'chqor va sovliqlar shoxsiz buladi. Jun mayinligi 58-32 sifatda. Bu xil zotli qo'ylar tez yetiluvchan bulib sut emish davrida o'qzilarning sutkalik o'rtacha semirishi 300-400 grni tashkil etadi. Suyilgandan6 keyi suyim chiqimi 50-55 prosent. Jun urim-urim soch tolimi shakidka buladi. Junning uzunligiga qarab ular ikki gurupaga bulinadi.

-uzun junli qo'ylar – juni 10 sm dan oriq buladi.

-kalta junli qo'ylar-uzunligi 10 sm gacha buladi.

Hozirgi zaman kalta junli gusht-junbop qo'yzotlari angiliya zotli qo'y yordamida yaratilgan.

Leyster zotli-XVIII asrning ikkinchi yarimida R.Bekvel tomonidan urchitildi. Bu zot yirik sekin yetiluvchi mahaliy qo'ylarga inbriding usulini qo'llagan holda seliksiya yo'li Bilan yaratilagn edi. Kata qo'chqorlar 100-120 kg ona qo'ylar esa 80-90 kg keladi. Junning uzunligi 24-30 sm yug'onligi 44-48 sifatli. Qo'chqro va sovliqlar shoxsiz to'qlon buladi. Hozirgi zamon angiliya uzun jun yarim mayn jun zot qo'ylari aslida leyster zotli qo'ylardan foydalangan holda yaratilgan edi.

Linkoln zot. 200 yildan beri mavjud. Bu zot Likoln grafigidagi mahaliy qo'ylarni leystir zotli qo'chqorlar Bilan chatishtirish yordamida yaratildi. Qo'ylar juda yirik Sovliqlar har birining o'rtacha og'irligi 80-90 eng yaxshilari 120 kg gacha chiqadi. Qo'chqorlarning har biri 130-160 kg og'irlikda buladi. Bir vaqitlar angiliyada tashkil etilgan kurgazmaga qo'yilgan qo'chqorlar 300 kg chiqqan edi. Burdoqiga boqilgan qo'zining bir yillik qo'zining vazni 90 kg ga yetadi. Har sovliqdan 5-6 qo'chqorlardan esa 8-10 kg jun qirqib olish mumkun 65-70 prosent tozza jun chiqadi. Tolasining yug'onligi 36-44 sifatli junning uzunligi 25-30 sm. jun urim-urim tuzilishda buladi. Rangi oq ipaksimon yarqiroq nur beradi. Linkoln zotli qo'ylar o'z nasil hususiyatlarini yaxshi saqlaydi. Ularning shimoliy Kavkaz tyan-shan va rus uzun jun zotli shuningdek bir qator zotli gurupalarni yaratishda foydalangan.

Biroq likkoin zotli qo'ylarni yaxshi boqish va saqlashni talab qiladi. Qurg'ochil rayonlarida yozning issiq palasida qo'ylarni urchitish g'oyat qiyin. Tez-tez kasal bulib turadi. Ko'plab qo'zilarning nobud bulgani kuzatiladi. Buning ustiga qo'chqorlar usishdan orqada qoladi. Kattaroqlari esa mahsuldorligini yo'qotadi.

Romni-0marsh zotli qo'ylar- qo'ylar asli Angiliyada yaratilgan. Sovlig'ining og'irligmi 70-90 har bir quchqorniki esa 120-130 kg va undan yuqori chiqadi.

Qo'ylar yaxshi gushtbop shakilga ega tez yetiluvchan. turt oylik qo'zining og'irligi 32-35 kg 7 oylik bulganda 40-45 kg bir yillik bulganda esa 65 kg tashkil etadi.

Romni-marsh – eng chidamli va kng tarqalgan qo'y zotlaridan biri hisoblanadi. U linkoln zotlariga nisbatan ancha talabchan. Qo'chqorlardan qirqish davrida 8-9 kg ona qo'ylardan 3,6-4,2 kgdan jun olish mumkun. Junning uzunligi 14-16 sm va undan ortiq jun mayinligi 44-50 sifatlda chiqarilgan toza ju n miqdori 60-65 prosent.

Bu zotli qo'ylar qo'ybeshev nomli ostroogoj pecher zotli gurupani yaratishda qatnashgan.

Kalta junli gusht-junbop zotlar.

Barcha zotlar mahaliy qo'y Bilan angiliya kalta junli gusht- junbop zotlar; gempshir, shrepshir va oksfordshir va boshqalarning chatshtirishdan olingan. Ularning yaxshi gushtbo formaga yuqoritez yetiluvchan hususiyatga ega. Terisi qat-qat bulmaydi. Bir xiol tolali jun uzunligi 6-10 sm junning mayinligi 58-50 sifatda.

Gempisherlar 19- asrning birinchi yarimida markaziy Angiliyada mahalliy saundaun zotli o'qyini chatishtirish yordamida yuzaga keladi. Bu yirik qo'y, o'zining yaxshi gushtbop shakili Bilan harakterlanadi. Sovliqning

Og'irligi 65-70 kg qo'chqorlarniki 80-100 kg keladi. Qo'zilar juda tez yetiluvchan bulib sutkalik semirish 400 kg ni tashkil etadi. Sovliqlarning har yuzidan 115-120 tadan bola olish imkoni bor. Jun oq rangda va 50-56 jun uzunligi 6-10 sm har ona qo'yda 3-4 kg jun qirqish mumkun. O'qchqorlardan esa 5-6 kg jun loinadi. Toza jun miqdori 50-60 prsent buladi. Bu o'qylar gorkiy zotini yaratishda qatnashagn.

Shropeshirlar 19 asrda mahaliy o'qylarni saundaun zoti Bilan chatishtrish yordamida hosil qilgan. Shuning dek Leyesterk va Kostvel o'qchqorlari Bilan ham chatshtirgan. Bu eng yaxshi kalta junli zotlardan biri hisoblanadi. Tashqi kurinishi juda yaxshi sovlio'larning vazni 70-90 kg qo'chqorlarniki esa 100-120 kg har yuzdan 150-175 tagacha qo'zi olinadi. Juni oq 50-56 sifatda. Uzunligi 9-10 sm har qo'ydan o'rtacha 4 kgdan jun olish mumkin. Qo'chqorlardan ancha ko'proq 5-7 kg ni tashkish etadi. Toza jun miqdori 55 prosen. Bu qo'chqorlardan Pribalikada o'qychilikni rivojlantirishda keng foydalannilagn.

Oksfordshrlar Angiliyada urchitilgan kalta junli gushtbop qo'ylar ichida eng yirigi hisoblanadi. Degeres- dumbali yarim mayin junli qo'ydir. Bu boradagi ishlar 1931 yili kaz niijning tajriba bazasida V.A. Balmant rahbarligida boshlangan edi. Daslabki dumbali qazoq qo'y shropishir duragay o'qchqorlar bilan chatishtirilgan edi. Juni oq tuklari qora uzunligi 14-16 sm o'qchqorlarning har byuiridan 3,5-4,0 sovliqlardan 3 kg dan jun olsa buladi. Junning mayinligi 50 sifat u shtapyel o'rim-o'rim tuzishda. O'qchqorning og'irligi 90-110 kg sovliqlari 55-65 kg keladi.

Junbop – gushtbop zotlar.

Sigay zoti – eng ko'p tarqalgan va qadimiy hisoblanadi. Aslida Yevropaga Kichik Osiyo mamlakatlaridan keltirilgan. Ko'p vaqlar Bolqonda urchitilagn edi.

Ular pishshiq konstitktsiyaga to'g'ri gavda tuzilishiga, mustahkam suyaklarga ega. bu zotli qo'ylar juda serharakat bulib yaylovlarda yaxshi utlaydi. Ona qo'ylar shoxsiz to'qol buladi. Qo'chqorlar shoxdor buladi. Har yuzdan 120-130 tadan qo'zi olish mumkin. Juda sersut hisoblanadi. jun yuqori texnologik xossalari Bilan

ajralib turadi.yaxshi qayishgadi, elastik. Undan texnik mavud ishlab chiqarishda foydalaniladi.

Sigay zoti ikki tipga bulinadi.

Jun-gushtbop tipdagi qo'ylar asosan eng ko'p va sifatli jun berishi Bilan ajrali turadi. Jun qalinligi 4.278 dan gacha. Eng yaxshi podalari Qirim oblastining «Chernomorskiy» Rostav oblamstidagi «Orlovskiy» Sarativ oblastidagi «Ataiskiy» nasilchilik zavodida mavjud. Bu podadagi qo'chqorlarning har biri 90-100 kg ona qo'ylar 50-55 kg keladi. Qo'chqorlarning har birida qirqimda 7,5 9,5 kg sovliqlardan 3,8-4,5 kg dan jun olinadi. Jun uzunligi 10-11 sm sovliqlarniki 9-10 sm. yo'g'onligi 46-56 sifatda. Toza jun chiqarish miqdori 55-60 prosent.

Gusht- junbop tipdagi qo'ylar (azov bo'yi). Donesk oblstining R. Lyuksenburg nasilchilik zavodida romni-marsh zotini boshlang'ich chatishtirish yo'li bilan hosil qilinadi. Qo'chqorning og'irligi 110-115 kg har biridan 8,5- 10 kg dan jun olinadi. Sovliqlarniki 5-5,5 kg ga to'g'ri keladi. Junning uzunligi qo'chqorniki 13-14 sm sovliqlardan 125-132 tagacha qo'zi tushadi.

Sigay zotli qo'ylar RSFSR ning Shimoliy Kavkaz va Povoljye rayonlarida. Ukrainaning janubiy oblastlari Moldaviya va Aktyubinsk oblastida ko'paytirilmoqda. 1974 yil 1- yanvargacha bulgan ma'lumotlarga ko'ra bu qo'ylar soni 4.309 ming boshni tashkil etgan. Shundan toza zotlisi 2.186 ming bosh shular ichida yarim Mayin junli qo'y soni 45 prosentga to'g'ri keladi.

Yarim myin junli gruzin seryog' dumbali zoti.

Bu zot dag'al junli tushin qo'ylarni prekos qo'chqorlari bilan 1 chi va 2 chi duragay avlod oligunga qadar chatishtirish orqali yaratildi. Yaratilgan joyi Gruziya. Keyin jun xususiyati dumining shakli va undagi yog' hajmiga qarab kerakli tipdagi qo'ylar tezlik bilan tanlanadi. Duragay qo'zi tog' sharoitidagi yaylovda parvarish qilinadi. Bu boradagi ishlar A.G. Natrashvili rahbarligida olib boriladi va 1949 yili nihoyasiga yetkaziladi. Bu zotdagi qo'ylar qolgan boshqa yarim Mayin junli zotlardan dumida ko'p miqdorda yog' to'plab olish, pishiq konstitutsiyasi chidamliligi va yaylov sharoitga moslashganligi bilan tubdan farq qiladi. Bundan tashqari, uning yog'i juda mazali va tuyimli, mahaliy aholi sevib iste'mol qiladi. Sovliqlarning og'irligi 50 kg o'qchqorlarniki esa 80 kg chiqadi. Ona qo'ylarning shoxi bulmaydi. Qo'chqorlarda kata shox mavjud. Sovliqlarning har biridan 3 kg dan qo'chqorlardan 5-6 kg jun olinadi. Toza jun miqdori 50-52 prosent, junning mayinligi 50-56 sifatda. Uzunligi 10-12 sm har yuz bosh sovliqdan 110-115 tagacha sog'lom o'qo'zi olish mumkin.

Bu zotdagi qo'ylar Gruziyaning «Udobno» sovxozida joylashgan.

7. Mavzu: Yarim dag'al junli quychilik.

Reja:

1. Yarim dag'al qo'y zotlari
2. Siriji qo'y zoti
3. Tojik qo'y zoti
4. Oloy qo'y zoti

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti/ru>.

Yarim dag'al junli quy zotlari.

Yarim dag'al junli quychilik MHD yaqinida rivojlana boshladi. 1949 yilgacha hamma qo'y jini 3 guruhga Mayin, yarim dag'al va dag'al bulinar edi. Ilgari ixtisoslashgan yarim dag'al jun beruvchi qo'y zotlari bulmay ular keltirib chiqargan va sonini kupaytirish endigina boshlanayapdi.

Sanoatni yarim dag'al junga bulgan talabi shu vaqtgacha asosan dag'al junli sovliqlarga Mayin va yarim Mayin junli quchqorlarning qonnini singdirish hisobiga olingan duragaylardan olib kelingan. Oz miqdorda yarim dag'al jun jag'al junli qo'ylarning junini qayta navlarga bulish natijasida va yarim dag'al junli tushishida kelgan.

Faqatgina oz miqdorda yarim dag'al junli qo'y zotlari olinib kelingan shunday holati chet davlatlarida ham mavjud. Hamma yarim dag'al junli qo'ylarga xos hususiyat bu ularning junining tarkibida tivit oraliq va kilchik tolalarning mavjudligiddir. Bunday qo'ylarning junidagi kichik tolalari may im miqdori oz bulib uning urtacha yug'onligi 50-70 mkm atrofida buladi. Bu guruhga mansub qo'y zotlarining muhim belgisi tivit tolasining uzun bulishida bulib u bahorgi junda 7-8 sm dan kalta bulmaydi.

X.Z. Voxidov 1961- 1967 yilda Samarqand viloyatining Qoraqishloq, samzar, va Baxmal viloyat xo'jaliklarida joydor va joydari X marinos sovliqlarni dereross quchqorlari bilan chatishtirgan.

O. Quziyev 1968-1970 yillarda Farg'ona viloyatining Quva tumaniga qarashli Lelingirad jamo xo'jaligida joydari sovliqlarni degiross quchqorlari bilan ulardan olingan birinchi va ikkinchi bug'inga mansub jaydari x degeress duragay sovliqlarni siroji quchqorlari bilan chatishtirish.

S.Yu. Yusupov 1968-1971 yillarda Samarqand viloyatining Baxmal tumaniga qarashli Sangzor davlat xqjaligida birinchi bug'inga mansub joydari x degeres x merinos duragay savliqlarni yarim Mayin junli degeres quchqorlari bilan chatishtirdi.

A.A.Rahimov 1974-1977 yilda yuqorida ta'kidlab utilgan davlat xqjaligida 2 chi bug'inga mansub joydari x merinos x degeress va joydari x degeress duragay sovliqlarni siroji quchqorlari bilan chatishtirishdi.

Sh. Kamolov 1974-1979 yillarda Qaraqolpog'iston muhtor jumhuriyatining Qung'irot tumaniga qarashli Ustiyurt davlat xo'jaligida joydari x siroji x tojiki murakab bug'inli duragay sovliqlarni huddi shunday bug'inli quchqorlar bilan uch ichida chatishtirdi.

Bu yo'n6alishda olib borilgan ishlarning mahsuldor va ayni kerakli ekanligi aniqdir.

Yarim dag'al jun gilam tayyorlashda sun'iy muyna va odeal tayyorlashda keng qullaniladi. Ularning eng yaxshi navlaridan kampil mahsulotlari uchun iplar shu jumladan sheaiot baston va boshqa shu kabi qator matolar tayyorlanadi. Shuning uchun ham keyingi yillarda yarim dag'al junning bahosi ham Mayin junning bahosi darajasiga kutarilgan.

Hozirgi vaqtdagi halq xo'jaoigining yarim dag'al juniga bulgan talabi mamlakatimizga yaqin va O'rta Sharqdan keltirilayotgan bu turdagi junlar hisobiga kondirilayapdi.

Siroji zoti-dumbali qo'y bulib u gusht va jun mahsuldorligini yaxshi beradi. Janubiy-Sharqiy Turkmanistonning chul sharoitiga aniq moslashgan. Siroji qo'y mahaliy junbop qo'ylarni bir necha un yillar mobaynida tanlash usulini qullash va uliu toladan holi qo'y ikkidorda uzun tivit tolali yaxshi sifatli junga ega hayvonlardan keng foydalanish natijasida uzoq o'tishda halq seliksiyasi usuli bilan chatishtirilgan zot sifatida esa 1986 yilda tasdiqlangan.

Siroji qo'yning nomi ehtimol mari shahridan 13 km lik masoffada joylashgan. Sari-dja degan qishloqning nomidan kelib chiqqan bulsa kerak.

Siroji qo'ylarning uchratiladigan zonalarida Turkmaniston halqi azaldan gilam tuqish bilan shug'illanib kelgan qaysiim Turkmanistondan tashqari yerlarda ham bunday gilamga talab kata.

Maskur zotga mansub qo'ylar o'rtacha yiriklikda mustahkam konistitutsiyali suyaklari yaxshi rivojlangan nisbatdan uzun tekis belli va chuqur kukrakli buladi. Dumbasi kupincha osilgan. Quchqorlarning vazni 80-85 kg sovliqlarniki esa 55-60 kg to'g'ilgan vaqtda quchqorchalar 5-5,5 kg urg'ochi quzilar 4,5-5 kg tosh bosadi. Tez yetiluvchanligi yaxshi. Yangidan to'g'ilgan qo'ylarning tusi och jigar rangdan to tuk jigar ranga bulinadi. 3-4 oylik quzilarning junlari buyoq beruvchi pegment moddalarni yo'qotish hisobiga rqara boshlaydi bir yasharligida esa juni oqarib ketadi. Boshi va oyoqlarining rangi qo'ylarning yoshini orta borishi bilan ham o'zgarmadan quzilik rangini saqlab qoladi. Jun har xil tolali tivit orqali va kichik tolalarning nisbati va texnologik hususiyati bo'yicha boshqa dumbali qo'y zotlarining junidan ancha yuqori turadi. Jun tolimsimon va ikki qavatdan pastki va yuqori qavatdan iborat. Paski qavati tivit tolasining kupligi tufayli tolimnin6g nisbatdan zich asosiy asosiy ustkisiz esa oraliq va kichik tolalardan iborat bulib

uchi keskin torayib oziroq minmli tolimni tashkil etadi. Bohorgi yaprog'i jundagi tolalarning uzunligi 14-16 sm tivitniki 6-8 sm jundagi tivit tolimining miqdori 56-75 oraliq tolalarniki 21-26 % va kichik tolalarniki esa 4-18 % junning toza chiqimi 56-60 % . junning kupchilik qismi oq rangli, yaltiroqligi yaxshi buladi. Ayrim qo'ylarda oz miqdorda rangdor tolalar uchraydi. Jun qirqim miqdorida rangdor tolalar uchraydi.

Siroji qo'ylarning yaxshi podalari Turkmanistonning qushkuriyatining ashxobot tumaniga qarashli jamo xo'jaliklarida joylashgan. Bu zotning nasillik quchqori O'rta Osiyo va Qozoqiston junxuriyatining dag'al junli dumbali qo'ylarining junini yaxshilashda ishlatiladi. Siroji qo'chqorlari Tojikistonning yarim dag'al junli tojik va Qirg'izistonning aloy qo'y zotlarini keltirib chiqarishda qatnashgan.

1985 yilning 1 yanvariga kelib siroji zotga mansub qo'ylar 614 ming bulib undan asil zotlari 540 ming.

Tojiki qo'y zoti – 1947-1963 yillarda. Tojikiston qishloq xo'jaligi ilmiy-ta'qiqot ilmgohining Degana-kiik eksemental xo'jaligida kelib chiqqan. Tojiki qo'y xissor sovliqlarni siroji quchqorlari bilan va ilgari B.N. Vazinning tashabusi bilan xissor sovliqlarni minkol'n quchqorlari bilan chatishtirish natijasida olingan duragayni bir-biri bilan juftlash natijasida murrakkab zavod chiqarishni qullash natijasida kelib chiqqan. Ishni o'tkazish davomida xissor qo'ylarning qimmatli hususiyati bulgan yiriklik konstitutsiya mustahkamligi tez-tez yetiluvchanlik gusht-yog' mahsuldorligi bilan bir q atorda yangizotda jun qirqim miqdorini kupaytirish va sifatini bir muncha yaxshilash nazarda tutilgandi. Yaxshilab saralash va maqbul tipga yaqin hayvonlarni uzichida urchitish ijobiy natijalar beradi. Hayvonlarning xo'jalik uchun foydali muhim belgilarini mustahkamlash8 bir xil juft usuli orqali amalga oshiriladi.

Tojiki qo'y zoti yirik mustahkamkonstitutsiyali baqquvat suyakli uzun mikti massiv va yaxshi rivojlangan xaniz tuzilishli tortiq yoki bir muncha shalviragan osiq dumbali gusht va dumba yog' mahsuldorligi hamda mahaliy ekalogik sharoitga moslashganligi jihatidan xissor qo'ylardan biroz keyinda turadi. Chidamliligi yozda tog' qishda esa tekis yaylov sharoitiga moslashuvi bu qo'y zotining juda muhim hususiyatlaridan biri. Ular tekis yaylovdan baland tog'lik yaylovlargachabulgan uzoq massofani osongina bosib utadi.

Quchqorlarning 120-130 kg yaxshilari 160 kg sovliqlari 70-80 kg eng yaxshilari 110-120 kg tosh bosadi. Tez yetiluvchanligi yuqori quzilarning tug'ilgan vaqtidagi tirik vaziniga nisbatan 8-10 marotaba ortiq kupayadi. Ular 4-5 oyda 42-45 kg keladi. Tojiki qo'y zoti yuqori gusht yog' mahsuldorlik hususiyatini siroji zotga xos yaxshi yarim dag'al gilambop jun hususiyatini uzida ungay mujasamlashtirgan. Rangli tolalar oz miqdorda uncha kqp bulmagan hayvonda uchraydi. Bahorgi jun tolimining o'rtacha uzunligi quchqorlarda 18-21 sm tivitniki 10-11 sm sovliqlarda tegishlica 15-16 va 708 sm junning toza chiqimi 65-70% . Jun qirqimi miqdori va ayniqsa uning sifati buyicha tojik qo'ylarning xisori qo'ylardan ancha yuqori turadi. Tojikiston va O'zbekiston viloyatlarining joydari qo'ylarini urchitish bilan shug'illangan zonalarda ularning junnini yaxshitlash

maqsadida tojiki zot qo'ylari uchratiladi. 1985 yilning 1 yanvarigacha tojiki zotli qo'ylar 75 ming bosh bulgan shundan asilzotlari 65 ming.

Oloy zoti – xisorlashgan olayning dumbali qo'ylari prekos quchqorlari bilan chatishtirish 1934 yili boshlandi. Birinchi bug'inga mansub duragay qo'ylar o'z ichida urchitildi. 1952 yilda esa podanig o'ismiga siroji quchqorlar ishlatiladi. Biroq bu ishga yetarlicha ahamiyat berilmaganligi uchun u ayrim joylarda cheklangan besh qo'ylarda o'tkaziladi. 1958 yilda Chop - Alay davlat xo'jaligining qo'ylarida o'tkazildi. Bu3 ish oq maqbul belgili № 9325 Oqshiy laqabli kup bulmagan prekos xolay duragay qo'ylarining orasidan tanlab olingan qo'chqorlarning kichik bir guruppadagi sovliqqa ishlatishda juda dag'al bulishi hisobga olinib oq tusli oloy qo'ylari bilan seleksiya ishlari loib borilib ular bir qatorda kungir va jigar tusli qo'ylarni urchitish ustida ularning usish rivojlanishini qirqim miqdori va sifatini qiyosiy o'rganish natijasida ish olib boradi. biroq yaratilgan oq tusli hayvonlarga aylantirishni tulio' asoslab berdi. Buning uchun Oktiyning 10 ug'lidan keng foydalanildi. Ular yangi oq dumli qo'ylar podasini yaratishda asoschi buladi. 1966 yil dan boshlab podalarda faqat nasilli quchqorlar ishlatila boshladi. Shu yilning o'zida Chon-Ly davlat xo'jaligiga tashrif buyurgan MDH qishloq xo'jaligiga chorvachilik bosh boshqarmasinig boshlang'ich yordamchisi L.S. Stefanyuk oq dumli qo'ylarning nafaqat bizning mamlakatimizda balki dunyoda noyyob nus'haligini ta'kidladi. Keyinchalik seleksionerlar oq dumli qo'ylarni urchitish ishlarini jadallashtirib yubordilar.

Juda ko'p oq tusli dumbali qo'ylarning tuplanib qolishi sababli qo'ylarning tirik massasi dumbasining formasi jun qirqim miqdori sifati va yarim dag'al junning rangi kabi kompleks belgilariga kura qa'tiy tanlash o'tkazish imkoniyatini yaratadi.

MHD qishloq xo'jaligiga vazirlarning 1974 yil 29 mayga №223 buyrug'iga asosan Osh viloyati Alay tumaniga Chan- Altay va Sovetobot tumaniga qrashli Sidirov nomli davlat xo'jaliklarida gusht –yog' beruvchi yarim dag'al junli qo'ylar mustaqil Oloy zot guruhi nomi bilan tasdiqlangan. Zotning mualiflari I.I.Botayev va boshqalar.

Oloy qo'ylari o'zining kelib chiqqan avlodlari va boshqa dumbali qo'ylarda farqi o'ziga xos ifodalangan tipligidir. Aksariyat qisim qo'ylarning tusi oq. Tulg'og'ida boshining yuza qismida va oyoqlarida o'ziga xos rangli dog'lari bor bulib qaysikim ular bilan nasilchilik yuritish davrida bu belgilar ma'lum vazifani utaydi. Olay qo'ylari yirik mustahkam konstitutsiyali suyaklari yengil terisi elastik mustahkam teri osti klechkasi esa yaxshi rivojlangan. Ayrim quchqorlarning uncha uzun bulmagan shoxi bor. Bu zotga mansub qo'ylar biroz dungburun dumbasi o'rtacha kattalikda va shalviragan buladi. Juni har xil yarim dag'al oq va och rangli yaltiroq va tuliqsimon jingalakli. Uzoq yillar davomida o'tkazilgan tanlash va saralash natijasida podada uchta qarindosh guruh yaratilgan bulib ular kelib chiqishi ayrim mahsuldorligik kursatgichlarining va marfologik belgilarining olalik rangi tumshug'ining yuza qismida va oyoqlarida jigar rang qora kung'ir.

Namoyon bulish tendeniyesi umumiydir. Jigar rang olali qo'y guruhlari sari quloq og'ir tirik massasi va yetarli darajadagi elita sinfli quchqor bulib uning tirik massasi 112 kg jun qirqimi 8,1 kg.

Qora rangli olalikka qoraquloq ega bulgan qo'y guruhlarining gusht yog' belgilari yaxshi ifodalangan bulib nisbatdan og'ir masali.

O'rug'boshchisimok№0634 quchqor. Oloy qo'y zoti yetarli tirik massaga ega.

1-jadval

Guruhlar	Soni bosh hisobida	Bosh qo'yning tirik vazni	Chagarasi
Nasilli quchqorlar	61	94,7-0,58	90-111
Sovliqlar	619	62,3-0,16	57-76
Yangi to'g'ilgan quchqorlar	453	4,9-0,03	3,7-6,3
Yangi tug'ilgan urg'ochi quzichalar	475	4,1-0,02	2,9-69,7
Onasidan ajralgan quchqorlar	326	35,9-0,21	27-50
Onasidan ajralgan urg'ochi quzilar	626	32,7-0,14	22-45

Oloy qo'yining tirik massasi.

Qo'zilar yetarli darajada yirik tug'ilib, yuqori usish energiyasiga ega. Ularning tez usishi sut va quzilarni ajratishgacha bulgan davriga tug'ri kelib onasining 50-55 % vazniga yetadi.

Hamma yoshdagi qo'ylarning jun qirqimi miqdori yetarli darajada

2-jadval.

Guruhlar	Soni bosh hisobida	Bosh qo'yning tirik vazni	Chagarasi
Nasilli quchqorlar	42	5,1-0,14	3,6-6,4
Sovliqlar	1299	3,1-0,06	2,3-6,1
Bir yashar quchqorlar	199	3,5-0,04	2,6-6,0
Bir yashar urg'ochi quzichalar	790	3,2-0,03	2,6-6,1
Iskab tolalar quchqorlar	195	4,2-0,06	3,0-5,9
Axta quchqorlar	481	4,03-0,04	2,6-6,0

Jadval ma'lumotlaridan oloy kuy zotining yuqori jun qirqimi miqdoriga ega va uni kutarishning irsiy imkoniyati mavjudligi kurinib turibdi. Yaqin 67 yillargacha eng yuqori jun qirqim miqdori 8,1 kg hisoblanib kelgan edi, hozirgi vaqtga kelib

bunday jun qirqim miqdoriga ega quchqorlarning soni boshtaga yetadi va yuqori darajali jun qirqim miqdori 8,5 kg ni tashkil etadi.

I.M. Botbayevning 1977 yil ma'lumotlarga kura tashqi kurinishi va fizik-mexanik xususiyatlariga kura oloy qo'ylari eng yaxshi dag'al junduli qo'y zoti hisoblangan siroji qo'ylarning juniga yaqin turadi. Muallif oloy qo'ylarining aksariyat qismi Mayin tolali ulardan oloy va birinchi sort junlarining chiqimi 96,6 % siroji qo'ylarnikidan esa 36,0 % deb tak'ildaydi.

Oloy qo'ylarining juni yaxlit har xil tolali tuzilishlarga ega. Tolimlari nozik Mayin asosan tivit oraliq tola va ingichka qilchiqdan iborat. Tivitning miqdori 60,2 % dan 75% gacha. Tolalarning o'rtacha yug'onligi 24-32,5mkm. Jun mustahkam qayishqoq hamda yaltiroq. Rangi oq va och –ko'k. Maqbul tipli qo'ylarning junida quruq va ulik tola uchramaydi.

Oloy qo'yining yiliga bir marta qirqilishi sababli jun uzunligigav k4ura tekis qorni usik jun bilan qoplangan bulib quchqorlarning qorin qismidagi tolimning uzunligi 21,7 sm ga sog'liqlarnikida esa 12,4 sm ga teng.Fabrikalar tomonidan oloy junining 51,7-65,0 ok va 48,3-35,0 och- ko'kga qabul qilinadi. 1975 yilda oloy quyining jun uchun Yangi standart ishlab chiqib un6ga kura oloy qo'y junining bahosi siroji qo'y junining bahosiga tenglashgan. Oloy qo'yining serpushtligi 102,2-106,8 %.

Samarqand qishloq xo'jalik oliygohining nasilli xo'jaligidagi oloy qo'ylari va ularning boshqa dumbali qo'ylari bilan chatishtirish natijasida to'g'ilgan duragay quzilar yirik dumbali aksariyat quzilarning juni oq yetuk quzilarning duragay jun qirqim miqdori yuqori sinfi esa ancha yaxshilangan ChIIB tarjiba kursatgich xo'jaligiga Ush viloyatining Oloy tumaniga qarashli qizil – Suu va Chon Oloy dag'al xo'jaliklarida tuplangan.

Oloy zotiga mansub quchqorlar qimmatli genetip sifatida o'zbekiston respublikasining Farg'ona,Andijon, Namangan Toshkent, Samarqand yaxshilash uchun ishlatilmoqda.1985 yil 1 yanvarda oloy zotiga mansub qo'ylar 73 ming undan asilzotlari 72 mingni tashkil etgan.

8. Mavzu: Dag'al junli qo'ychilik.

Reja:

1. Dag'al junli gusht-yog' yo'nalishidagi qo'ychilik
2. Muynabopteri beruvchi qo'ylar
3. Bara beruvchi qo'y zotlari
4. Dag'al junli gusht-jun-sut yo'nalishidagi zotlar
5. Dag'al junli gusht-jun yo'nalishidagi zotlar

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Bu guruppadagi qo'ylar juni bir xil tolalardan tarkib topganligi va aralashligi bilan farqlanib turadi. Juni asosan tivit kilitik oraliq tolalardan tashkil topgan.

Ko'pgina zotlardagi qo'ylarning juni ko'p miqdorligi quruq va ulik tolalar tashkil etadi.

Qozog'iston O'rta OsiyoZakavkaziye va boshqa yuir qancha hududlar qo'ychilik ilgaridan chorvachilikning asosiy tarmog'i hisoblanadi.

Dag'al junli qo'ylar injiq emas mahaliy sharoitda urchitishga yaxshi moslashagn. Yuqori sifatli gusht beradi. Dag'al jsunni esa to'qmachilik sanoati uchunfoydalaniladi. O'rta Osiyo va Qazog'istonda bundan tashqari qo'ylardan yog' va sut olinadi. Shuning uchun ham dehqonlar ko'pincha dag'aljunli qo'y ko'paytirganlar.

Dag'al junli qo'ychilik hozirgi vaqtda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Undan olinadigan mahsulotlar oziq-ovqat va xom Ashe mo'yna qorako'l jun manbai sifatida o'z vazifasini o'tayapdi.

Dag'al junli qo'y soni jamoat sektorida 25-26 prosentni yalpi dag'al jun ishlab chio'arishda esa 18-20 % tashkil etadi. Biroq halq xo'jaligining dag'al junli qo'ylar mahsulotiga bulgan talabi toboro oshib bormoqda. Shuning uchun dag'al junli qo'ychilik planli ravishda rivojlantirilmoqda va bu soha istiqboliga alohida ahamiyat berilayapdi.

Chet mamlakatlarda dag'al junli qo'ylar tiyoq soni o'sisho'rniga bir joyda to'xtab to'ribdi. Dag'al jun beruvchi qo'ylarning miqdori 18-20 % tashkil etadi xolos.

Dag'al jun beruvchi qo'y zotlari ishlab chiqarishu klassifekasiyasiga qarab muynabop pustinbop teri bara teri yetishtiriladigan gusht jun sut va gusht-junbop yo'nalishdagi guruppalarga bulinadi.

Dumbali qo'ylarning umumiy harakteriskasi

Dumbali qo'y Don va Volgadan Mongoliyagacha Kaspiydan to Ximoloygacha Sibirdan Arabistongacha bulgan masofaga yoyilib ketgan. O'zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Qozoqiston dumbali qo'ylarini abrogen qo'yi deb hisoblanadi. Ular Xitoy Mangoliya Afg'oniston Eron Turkiya Arabiston Misir Janubiy Afrika Respublikasi va madakakarda uchratilmoqda. Dumbali qo'ylarni ko'paytirish Markaziy Osiyo Kitoasi O'rta va Shimoliy Osiyo hisoblanadi.

Dumbali qo'ylarning gavdasi o'ziga xos marfo-anatomik tuzilishga ega. U ko'plab zotlariga bulinadi va turli nomlar bilan ham ataladi. Ukrain Qirimda ular chuntuk Don va Shimoliy Kavkazda manicham Volga bo'yi va Uralda kamlik Sibirda ordin deb ataladi. O'rta Osiyo va Qozog'istonda bu qo'ylar bir qancha alohida zotlarga bulinadi. Keyingi yillarda Turkmanistonda sarajda Tojikistonda xisor O'zbekistonda jaydori Qozog'istonda edibayev zotlari mashhurdir.

Ilg'or dumbali qo'y zotlari juda k50'p edi. Hozirgi vaqtda bu zotlardan ko'pchiligi Mayin va yarim Mayin junli zotga aylantirilgan.

Kelib chiqishi

Dumbali qo'ylarning kelib chiqishi haqida bir qancha taxminlar bor. Ko'pgina taqiqotchilarning hisoblashicha bu qo'ylar seryog' dumli zotlardan kelib chiqqan deyishsa boshqalarning fikriga kura ular Afrikadan keltirilgan deb taxmin qilinadi. Jun qoplami ham tog' atirofidagi yovvoyiy argal quchqorlarinikiga o'xshaydi. Bu joylarda dumbali qo'ylar ming yillar davomida ko'paytirilgan. Shu yerda shimoliy-g'arbiy Volga va janubiy – g'arbiy Arabiston va shimoliy Afrikaga qadar keng tarqalgan.

Morfo- anatomik va qancha biologik hususiyatlari.

Dumbali qo'ylar urchitilgan joyi shoxi va uning shakliga qarab bir-biridan farq qiladi. Sharqiy Qazog'iston va Mongoliyadagi quchqorlar shoxi kata spralsimon va qayrilgan buladi. Sovliqlari esa asosan shoxsiz. Hisor zotli quchqor va qo'ylarning shoxi umuman mavjud emas. Faqat ba'zi quchqorlardagina unchalik taraqqiy etmagan shoxcha uchraydi xalos.

Jaydari sovliqlar shoxsiz tuqol buladi. Quchqorlarning asosiy qismida unchalik kata bulmagan shox mavjud.

Bunday shoxchalar edibayev zotli dumbali qo'yda va saradja qo'yllarida bir qadar yaxshiroq rivojlangan shoxlar uchraydi.

Dumli qo'ylarning barcha zotlari uchun harakterlansa kalta qo'yrug'idagi yog' miqdoridir. Uning kata- kichikligi va formasi qo'y yoshi semizlik darajasi zotiga bog'liqdir.

Quyruq'i qachon va qanday paydo bulgan. Bu savolga turlicha javob berishadi. Ayni paytda har xil qarashlar mavjud.

N.V. Nosonov (1928) M.A. Yermekov (1966) fikriga kura quyruq nogohoniy mutasiya tufayli paydo bulgan. S.N. Bogolyubskiy ta'kidlashicha quyruq qo'ylarning quruq chul va yarim dasht sharoitida urchitilish natijasida hosil bulgan. Ma'lumki quyruq duominat belgi emas u duragayning birinchi avlodida yo'qoladi. Hatto dumbali qo'ylar qayta singdiruvchi juftalshtirilganda ham

quyruqni tanlash juda qiyin. Bu o'zini oqlamaydi quzida urchitib ikki avlod duragay olishda esa quyruq mutloqo paydo bulmaganligi ham mumkin.

Dumbali qo'ylar tez semira oladi qulay sharoitda yog' tuplaydi. Shu tariqa dumbali qo'ylar qadim zamonlardan beri O'rta Osiyoda urchitib kelinmoqda. Ularning yovvoi avlodlari argarlar hisoblanadi. Ular O'rta Osiyoda xonakilashtirilgan. Dumbali qo'ylar tabiiy va sun'iy tanli yo'l bilan olingan. Yil davomida yaylov sharoitida boqilish mumkin ularning yashavchanligi yuqori buladi.

Edelbayev zoti- o'tgan asrlarda halq seliksichsi yordamida yaratilgan edi. Bu xil qo'y zotlari yirik bulib mustahkam konistitutsiya va yuqori gusht- yog' mahsuldorligiga ega. Bundan tashqari ular o'ta chidamli tez semiradi yaxshi gavda tuzilishi mavjud. Quchqorlarning 110-120 kg sovliqlar 65-70 kg keladi. Har yuz boshdan 110-120 tadan quzi olinadi. Quchqorlardan 3-3,5 kg sovliqlardan 2,3-2,6 kgdan jun qirqish9 mumkin. Jun dag'al tivit 52-56 % oraliq tolalar 216-19 % va kiltigi 24-25 % ulik jun ham uchraydi. Uning rangi ko'pincha mala va oqish – kulrang buladi.

Eng yaxshi qo'ylar Ural oblastining Brlikiskiy Guryev oblastining Suyunduzskiy va Karaganda oblastlarining Sayriqo'y nasilchilik zavodlarida mavjud. Bu qo'ylar asosan Ural, Aktyubinsk, Guryev, Turgay, Karaganda, Pavlodor va Sempolatinsk obislari uchun planlashtirilgan. 1974 yil 1 yanvarga qadar bu zotli qo'ylar soni 4.818 ming boshni tashkil etadi.

Xisor zotli qo'yning kelib chiqishi – judla qadimiy kattaligi jihatdan u dunyoda birinchi urinni egallaydi. U sharoitga yaxshi moslashgan yuqori gusht-yog' mahsuldorligiga ega. Dumbasi kengligi 35-50 sm uzunligi 40-50 sm. dum umirtqasining uzunligi 6-7 yoki 4 dan 11 sm gacha buladi. Rangi qora-malla yoki qop-qora. Quchqorlarn6ing og'irligi 130-140 kg eng yaxshilari 180 -190 kg ona qo'ylarniki 70-80 100-120 kg serpushtligi har yuzdan 110-120 tadan quzi olish mumkin.

Juni juda dag'al- tivit miqdori 38-80 prosent oraliqi23-28 prosent kiltigi yug'on quruq vaulik tolalardan iborat. 18-33 prosent bahorgi qirqimdagi junning uzunligi 6,8 sm. Har bir quchqordan 1,3-1,6 kg sovliqlardan1-1,4 kgdan 0,4-0,5 kg quzi juni qirqib olish mumkin. Junning toza chiqish miqdori 60-70 prosent. Eng yaxshi otarlar Tojikiston MHD Xisor kolxozlari va O'zbekiston Boysun rayonida mavjud. 1984 yil 1 yanvarga kadar bulgan ma'lumotlarga kura bu xildagi qo'ylar soni 385 mingni shundan toza zotllari 372 ming boshni tashkil etadi.

Jaydari. Bu qo'y zoti gusht-yog' mahsuldorligi jihatdan hissor zotli qo'ylarga miqdori jihatidan esa edilbayev zotiga yaqin turadi. Mazkur zotdagi qo'ylarning harakteri hususiyatlari asosan oyoqlarining pastligi va gavdaning esa cho'zinchoqligidir. Dumbasining keng va pastnga osilib turadi. Ko'pchili qo'ylar ozgina dumbali burun bosh chuzinchoq qulog'i uzun. Qora rang miqdoi 65-70 prosent mala rang dag'allari ham uchrab turadi.

Quchqorlarning og'irligi 100-110 kg sovliqlarniki esa 60-65 kg suyilib tozalangandan keyin 55-60 prosent.

Quyruq moyi 10-12 kg va undan ham ziyod. Juni jdag'al buladi. Junida tivit 45-60 prosentga oraliq tolalar miqdori 7-18 prosent qirqim 20-26 prosent o'lik tuklari 5-10

Prosent chiqadi. Jun kokilchasimon urimning kokilchalarining uzunligi 8-11 sm. quchqorlardan yiliga har biridan 2,5-3,5 kg sovliqlardan esa 2,3 kg jun qirqib olinadi. Quzi juni esa 0,3-0,5 kg chiqadi. Jaydari qo'ylari o'zining mustahkkm konustitutsiyasi mahaliy iqlim sharoitiga moslashgan va chidamliligi bilan ajralib turadi.

Pustin bop teri beruvchi zotlar.

Bu guruppa qo'yidagi zotlar kiradi; roman, shimoliy kalta dumli va kulindin. Mazkur zotdagi qo'ylardan qimmatbaho ter iva gusht olinadi. Pustinbop terining asosiy hususiyatlari issiqni yaxshi saqlaydi. Bu yo'nalishdagi ba'zi zotdagi qo'ylar yuqori mahsuldorligi bilan harakterlanadi.

Roman zoti. Bu zot o'tgan asrda yaroslan guberniyasidagi dehqonlar tomonidan dag'al junli qo'ynig tanlash va urchitish yo'li bilan yaratiladi. Roman kuylarining asosiy mahsuloti po'stinbop ter iva gushtdan iborat. Eng yaxshi terilarni 5-6 oylik qo'zidan (qo'zi juni bilan) va 9-10 oylik gusht uchun suyilgan kuzidan olinadi.

Roman zoti kalta dumli qo'ylar guruxiga kiradi. Mazkur qo'ylarning jun qoplami asosan tivit va qiltiqdan tashkil topgan.

Jun qoplaminig farq qiluvchi xususiyatlari qo'yidagilardan iborat:

A) tolalari xar xil rangda – tivit oq, qiltig'i esa qora,. Bu tusdagi roman qo'ylari ochiq – kulrangdan to deyarli havo rangacha bo'ladi.

B) tivit tolasining uzunligi qiltiqga nisbatan ancha uzun bqlib undan 2-3 sm ko'tarilib turadi.

V) tlabaga muvofiq tipdagi qo'ylarda bir qiltiq tolasiga 6-8 tivit tolasiga tug'ri keladi.

G) qo'y junning rangi yoshiga qarab uzgarib turadi. Chunonchi, qo'zi qora rangda tug'iladi. Bu rang 2-3 oy saqlanadi. Shundan so'ng oq tivit tolalar usib chiqib, jun kulrang tusdag kiradi.

D) qiltiqsimon jundan kutarilib turuvchi tivit uchining hadqasimon bqlib turadi;

Ye) tivitning odatda diametri qrtacha 20-25 mikron, qiltiqniki esa 60-90 mikron, 1 kv.sm. teridagi tolaning o'rtacha qalinligi 2600 – 2800 ta bqladi.

Roman zotli qo'ylarning junini uch marta – mart, iyun, oktyabrda qirqiladi. Eng yaxshi terilar, ya'ni tanlangan terilarni 4-6 oylik yoshdagshi qo'zildardan olinadi. Qo'zilarni ommaviy so'yish ular juni qirqilgandan keyin, 8-9 oylignida utkaziladi. Bunday paytda qiltiq uzunligi 2,5-3 kg, ona qo'ylar 1,5-1,8 kg jun qirqib olish mumkin. Qo'ylar o'rtacha kattalikda: qo'chkorlar vazni 65-70 kg, eng yaxshilari 100 kg gacha, qo'ylarniki 45-50 kg gacha, eng yaxshilari 90 kg gacha chiqadi. Yuz kunlik qo'zi og'irligi 20-22 kg keladi.

Qo'ylar yuqori mahsuldorloikga ega: 6-8 foiz ona qo'y bittadan qo'zi, 38-40 ikktadan, turtta va undan ko'p kuzini 8-10 foi Kuzi berishi aniqlangan. Ilg'or xujaliklarda yiliga 250-290 ta qo'zi parvarish qilinayapti. Birlashma terilarni qayta ishlash, tayyor buyuumlari tiki shva boshqa yumushlar ham bajarilmoqda.

Roman zotli qo'ylar 30 tuman, respublika va o'lka teritoriyasida shuningdek Yaroslan Kostroma Volga va kalnin tumanlarida uchitilmoqda. Shimoliy kalta

dumli va kuldun qo'ylari. Shimol kalta dumli qo'yi Rossiyaning shimoliy shimoliy-g'arbiy qisman markaziy tumanlarida ko'paytirilmoqda. Kuldin qo'yi esa Sibirning Tayga osti zonasida o'rchitilmoqda.

Bu qo'ylardan gusht vat yeri olinadi. Biroq ular juda oz qolgan maskur zotli qo'ylarning halq xo'jaligida u qadar ahamiyati yo'q.

Bara teri beruvchi zotlar.

Bu guruppaga uzun yog'li qorako'l va uzun oriq dumbali sokol rishitilov chushka va malich dag'al junli qo'y zotlari kiradi u zot yangi to'g'ilgan quzi terisida o'ziga xos gullar yengil va zich terisi bilan harakterlanadi.

Qo'zi terisidagi gullar gullarning yaltirashi shakli o'lchamimustahkamligi hamda juda rng-barangligi va guzalligi bilan ajralib turadi. Shu sababli ham bunday barra terilari yuksak baholanadi. Eng qimmatbaho terilar

qorako'l va saqol zotli qo'y quzilardan olinadi. Reshilov chushqa va malish zotlari qo'y quzilari sifatida qorako'l quchqorlari yordamida yaxshilanayapdi.

Dag'al junli gusht - jun yig'ilishidagi zotlar. Bu zotlar ko'pchilik qo'ylar o'zining yaxshi jun mahsuldorligi va yirikligi bilan farqlanib turadi. Biroq gusht sifati u qadar zur emas. Hozirgi vaqtda MDH urchitiladiganlar orasida qimmatli dag'al junli gusht-jun yo'nalishidagi zotlar quchugur, Mixnov, cherkass, zotlari hisoblanadi.

Ona qo'yning o'rtacha og'irligi 50-60 kg quchqorlarniki 80-90 kg jun uzunligi 15-20 sm chiqadi. Har bir sovlihdan 3-q,5 kg quchqordan 5-6 kg jun qirqib olish mumkin jun dag'al. Har yuz sovliqdan 115-130 tagacha quzi olinadi.

9. Mavzu: Qo'yni o'rchitish metodlari – toza nasl o'rchitib chatishirish, gibridizasiya.

Reja:

1. Leniya bo'yicha urchitish
2. Qarindoshlik urchitish
3. Chatishtirish
4. Gibridlash

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарканд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Qo'ychilik nasilik ishlari sistemasi bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlar qo'y zotini yaxshilash va mahsuldorligini oshirishga qaratilgan bo'ladi. Bu asosan qo'ylarning eng mahsuldor Yangi zotlarni yaratish va ko'paytirish maqsadida tanlash va saralash juftlash qo'lashni taqozo etadi. Qo'ychilikda sof o'rchitish zotaro va turaro chatishtirish gibridlash keng qo'llaniladi. Toza sof urchitish u yoki bu zotli qo'yni juftlashtirish bilan harakterlanadi. Bu xil urchitish avlod genotip iva fonotepining kata o'xlashligi bilan harakterlanadi.

Sof- urchitish zotlarni biriktirish metodi asosida bir xil mahsulot olishdan iborat. Qorako'l, segay, roman, saraj, qo'yining o'ziga xos hususiyatlarini saqlash maqsadida faqat sof o'rchitish metodidan foydalaniladi. Sof urchitish-nasilchilik dehqon va fermerga qo'ylarni kupaytirishning asosiy metodi hisoblanadi.

Qo'ylarning bosh sonni tez oshishi teri mahsuldorligining sifatli bo'lish va go'shtning ham ko'payishi ma'lum darajada qochirishga to'g'ri tayyorgarlik ko'rish va uni to'g'ri va sifatli o'tkazishga bog'liq.

Qorako'lchilik tajribasida qo'ylarni tabiy va su'niy qochirish qullaniladi.

1. Tabiy qochirish: Bu eng qadimgi va tabiy usul, qo'chqor o'zi topib qo'yning qo'yga kelganini bilib o'zi urug'lantiradi. Tabiy qochirishning ham bir necha xili mavjud.

2. a) Germaniya qochirish (xaramxona usulida qochirish). Bunda ma'lum guruh urg'ochi qo'ylar ayrib olinib 30-40 ta qo'yga 50 tadan oshmasligi kerak kechasi salqinida nasilchilik qo'chqor qo'yiladi. 35-40 kun davom etadi. Bunday qo'chqorlarning kukragida irgigan qo'yning orqasida belgi qoldirilgan tamg'asi bo'ladi. Shuning natijasida qochgan qo'y ma'lum bo'ladi va nasillik varakv-kartochka to'lg'azib xisob ishi olib boriladi. Unda qochgan kuni qo'chqorning nomeri yozib qo'yiladi. Garem usulida qochirishda qo'chqorning

ancha kuchi saqlanadi baquvvat bo'ladi chunki faqat kechasi qo'y guruhiga qo'shiladi.

Erkin qochirish esa qo'chqor sutka davomida qo'y suruvida yuradi.

Tabiiy qochirishning barcha xillardan Garsmning farqi unda qo'y kam va qisir qolish ham kam bo'ladi. Bu usul janubiy Afrikada keng qullangan va qisman Afg'onistonda ham qullaniladi.

b) Quldan qochirish: Bu usulda qo'yga kelgan qo'y mahsus stanokga mos moslamaga qo'yilib sungra nasillik qo'chqor qo'yilib qochiriladi va yozib beriladi.

Su'niy qochirish usuli ishlab chiqilib qullanguncha qo'ldan qochirib tekshirib turish qo'yga kelgan kelmaganligini bilish qochirish muddatini aniqlash va har bir quchqordan tug'ilgan avlodni kzgi hisob qilib aniqlab berishi shu Bilan qo'chqorni baholash imkonini bergan.

v) Erkin qochirish – Bu usul nazoratsizdir, chunki quchqor va ona qo'y bir suruvda erta –yu kech birga yuradi. Bu qochirishda tulni planli ravishda kirib bo'lmaydi tanlash saalash to'g'risida hyech qanday ish qilib bqlmaydi. Qolgan qo'y sonnini to'g'ilgan qo'g'zining kelib chiqishini bilib bulmaydi. Shuning uchun bu usul hozir kam qullaniladi. Erkin qochirish usuli qo'ylarning qoloq sistemada urchitishda shaxsiy xo'jaliklarda qo'llaniladi.

2. Su'niy qochirish: Bu anchayangi va zamonaviy usuldir. Bu yaxshilovchi nasillik quchqordan keng foydalanish ya'ni qo'chqor Bilan bir mavsumda 5-6 ming boshgacha qo'y qochirish mumkin.

Bir qo'chqorning bir chopgani urug'idan 20-40 boshgacha qo'y qochirish mumkin bo'ladi. 0,05 ml dan. Qorako'l qo'ylarini qochirish hozirgi eng qulay mehnat talab keladigan texnologik jarayondir ko'p harajatlar ham talab qilinadi jismoniy mehnat ham.

Mehnatni kamaytirish uchun bu texnologik jarayonni ancha takomillashtirish zarur. Qo'yga kelgan qo'ylarni iskab topuvchi qo'chqorlar probiniklar yordamida yoki vazo urug' chiqmaydigan qilingan qo'chqorlar yordamida topiladi. Sungra ularni manej urug'lantiradigan xona yonidagi zagonga ushlab kamaladi. Keyin bir qo'chqorning urug'idan ikki qayta ertalab va kechqurun agar birinchi martasi tushdan keyin bo'lsa ikkinichi martasi buk uni ertalab qochiriladi. Ko'p xo'jaliklarda faqat bir marta qochiriladi.

Su'niy qochirishning muvaffaqiyatli utishi qo'ylarning semiz-yerikligiga bog'liq qancha yaxshi semizlikda bo'lsa ya'ni o'rtacha va undan yuqori semizlikda bulsa qo'yga kelishi va umuman urug'lanish yuqori buladi.

BIITKIning tajribalariga kura qochirish davrida qo'ylar o'rtachadan yuqori va o'rtacha bo'lsa 6,4 % qo'y o'rtachadan past bo'lsa 33 % qo'y qo'yga kelmasligi isbotlanadi.

Urug'lanish esa semizligi urtadan yuqori va urta bulgan qo'ylarda 67 % o'rtachadan past bo'lganda 44% ortiq qo'ylarda urug'lanish atigi 34 % bo'lgan bir sikida bir qo'yiqlash davrida.

M.F. Tomening va Balabanning G.I. ma'lumotlariga kura yozda kuzgi boqilmagan qo'ylarga qochirish oldindan ya'ni sentiyabrdan oktyabrgacha 1,15 oziqa birligi berish 85 gr oqsil 94 gr xazim buluvchi protentlarberish kerak.

Issiq kunlar qaytib kechasi sohib kuz boshlanishi Bilan qo'ylar ozuqani yaxshi yeydi va yaxshi semira boshlaydi. Bu kunlarda qo'ylar iloji boricha yaylovda kuproq boqilishi va ayniqsa kechasi boqish maqsadga muvoffiqdir. Kechasi 2-3 soat dam berib qolgan vaqti chuchuk suv bilan sug'orish muhim rol uynaydi kuniga iki marta sug'orish zarur.

Qochirishga kamida 1,5-2 oy qolganda barcha veterinariya sanitariya ishlari ya'ni barcha kasalliklarning oldini olish uchun qilinadigan emlash ishlari tugallanishi kerak. Semizligi o'rtacha bo'lgan qo'ylar alohida guruh qilib qushimcha yem berilishi zarur. Shunda qo'yga kelishi yaxshi bo'ladi va qochirish chuzilmasdan qisqa muddatda o'tadi. Qo'chqorlarni qochirishga tayyorlash budan ham ma'suliyatlidir. Chunki ular qochirish oldidan qo'rib chiqiladi.

Qorako'l qo'chqorlarining og'irligi 50-70 kg keladi. VIITKI ma'lumotiga kura bu qo'chqorlarnig ozuqa normasi qo'ydagicha:

Tirik vazni kg	Ozuqa birligi kg	Xazim bo'luvchi protenin gr	Kal'siy gr	Fosfor gr	Karotin gr
50	1,75	207	8,9	6,1	23
60	1,85	217	9,5	6,6	27
70	1,95	225	10,0	7,2	31,5

VIITKIning ma'lumotlariga ko'ra qo'chqorlarga to'la qimmatli oziqa aralashmasidan tayyorlangan guranula berish yaxshi natija bergan bunda dag'al xashakning yilishi 15-30 % ga oshadi bu urug'ning quyuqligini 33,5 ga oshgan.

Qo'chqorlar bajaradigan ishga va nasil qimmatiga kura qo'ydagi guruppalariga bo'linadi.

1. Asosiy nasillak qo'chqorlar bo'lar su'niy qochirishda ishlatiladi. Bu qo'chqorlarning qimmatli guruppasidir.
2. Razervdagi nasillik qo'chqorlar – bo'lar ham qimmatli qo'chqorlar guruppasi. Bu qo'chqorlar ayrim sabablarga kura asosiy qo'chqorlar ishlamaganda razervdagilar ishlatiladi almashtiriladi.
3. Avlodning sifatiga kura tekshiruvchi qo'chqorlar. Bular asosiy 1,5yashar ya'ni birinchi marta qochirishda ishlatilayotgan qo'chqorlardir. Bularga norma qilib 100-150 bosh qo'y belgilanadi.
4. Punktda qochmay qolgan yoki qaytalagan qo'ylarni qochirish uchun qo'chqorlar. Bular 30-40 bosh qochmagan qo'y hisobidan bita beriladi.
5. Iskab - topuvchi qo'chqorlar – bular qochirishda shaxsan ishtiriok qilmaydi, lekin xizmati kata buladi. Bu qochqorlarning barcha guruhlari qochirish planida aniq belgilab ko'rsatiladi. Qochirishga 1,25-2,0 oy qolganda har 5 kunda qochirish boshlanishda har kuni sperma – urug' olib tekshirilib kurish kerak

Qochirish muddati – oziq – yaylov sharoitida va iqlim sharoitiga qarab shu xujalikning joylashgan geoggrafik o'rniga qarab belgilanadi. Ozuqa yetarli bulsa 20-25 kun odatdagidan oldin boshlangan ma'qul. Iskab topuvchi quchqorlarning nasillik qo'chqorlardan alohida boqib ularga ham 0,8 – 1,0 kg sm berish kerak shunda aktivligi oshadi. Qo'ylarni yozgi yaylovlarda qochirish punkitiga qgochirish boshlanganda 10-12 kun oldin o'tkazish kerak.

Qorako'l qo'yinig tuliq jinsiy yetilishi 18 oyligida buladi. Shu yoshga yetguncha qochirishda ishlatishga ruxsat berilmaydi. Eng yaxshi qochirish bug'oz bulishi 3-5 yoshligida buladi keyinchalik susayadi.shuning uchun qari qo'ylarga yem beriladi. Bita su'niy qochirish punkitiga 1500 va 2500 va undan ko'proq qo'y berkitish mumkin. Yaylovda o'tlari siyrak bulgan fermalar uchun yil yomon kelganda stasionar punktlar talabga javob bermay keladi.

Kuchma punkt esa vagon asosida bulib VO-6 bu vagon keyinchalik yaylovda chuponga o'y vazifasini ham bajaradi.

Unda6:

1. - Manej
2. – Qo'y qochirish joyi
3. – Labaratoriya
4. – Osemenator uchun xona
5. - Urug' beradigan darcha 15 x 15 sm
6. – qochirish uchun oyna 38 x 44sm
7. quchqorlar uchun tambur
8. qochmagan qo'ylar uchun tambur
9. qochgan qo'ylar uchun tanbur
- 10.Iskab topuvchi qo'chqorlar uchun tambur
- 11.qo'yga kelgan qo'ylarni ajratadigan kata vagon

Tanburlar va vagonlar yingil qo'lay bo'lishi va yog'ochdan yoki metallreshtkadan qilinishi qo'lay.

Sikli qochirishni tashkil qilish – bu qorako'lchilikda 30-50 yillarda boshlanib qo'llanilgan. Xali usha davrda qo'sh sistemasi va ikki otardan iborat brgada sistemasi mavjud emas edi.

Xozirgi kunda bu selk sistemasit ishlab chiqarishning yangi sistemasi tashkil bo'lgandan keyin qo'llanilayotir. Yangi komplekslarda bu komplekslarda 3-5 ming qo'y bo'lib ular 700-800 boshdan zvenolarga suruvlarga bo'lingan qochirish davrida har qaysi suruv qo'yga kelgan qo'ylarni alohida ajratadi va qochgandan keyin esa 5-6 kunligi birlashtirilib bir suruv tashkil qilinadi. 1-2-3 suruvlar tashkil buladi.

Qorako'lchilikda qochirish mavsumi bo'lmagan vaqtda ham qo'ylarni qochirishga to'g'ri keladi. Buning uchun esa gormanal preparatlardan foydalaniladi. Bu organezimga ukol Bilan yuboriladi – endokirin usulida. Hozirgi kunda keng qo'llaniladigan – progresteron asetat megistrol. SJK bilan birga.

Asetat megistrol – oq yoki sarg'ish krisstal paroshok bu yuborilganda tuxum chiqishini saqlab turadi va qo'yga kelishini bu ham bosib ushlab turadi va SJK ukol qilingandan keyin birdaniga qo'ylar qo'yga keladi va kup pishadi ham.

Qo'ylarni bahor va yoz oylarida qo'yga keltirish uchun qo'llaniladi. Qo'zilashdan 40-45 kun keyin tishga kuroa yaroqsiz qilingan gushtga topshiriladi.

SJK – gonadatron gormani bor tuxumdonga ta'sir qiladi qo'yga keltirilad va tuxumni kuplab pishiradi ya'ni yetiltiradi. Bu preparat qochirish mavsumi bulmagan davrda – 200 ME yuboriladi. Orqa chatining junsiz qismiga yuboriladi. Qorakulchilikda tulgi tez muddatda olish uchun qochishni ham qisqa mudatda o'tkazish kerkak buladi. Buning uchun ham progesteron va SJK qo'llaniladi.

Sinxronizasiyaning qo'ydagi usullari bor:

1. qo'yga kelgan qo'ylarni iskab-topuvchi qo'chqorlar Bilan topgandan keyin qochirmasdan balki har 3 kun o'tkazib progesteroni g usimlik moyidagi eritmasidan – 30 mg ukol qilinadi. 3 marta ukol qilingandan keyin 2 kun utgach 1200 ME SJK yuboriladi. Bunda majburan qo'yga kelib kam deganda 90 % qo'y qo'zilaydi.
2. Asetat megrostol qo'llash usuli – 10 kun davomida oziqa yuilan har bir qo'yga 5 mg asetat megistrol yediriladi yedirib bulgandan 2 kun keyin 1200 ME SJK yuboriladi 36 soatdn keyin qo'yga kela boshlaydi. Bu usul yuqori baho olgan.
3. Vagina ichiga progesteron yuborish usuli. Bu kam qo'llaniladi.
4. Teri osti gormon shimdirilgan plastinka gupka o'rnatish.

10. Mavzu: Qo'ylarni qo'zilatish mavsumida boqish-asrashni kun tartibi.

Reja:

1. Qo'ysi ma'lumotlar asosida qo'ying muddati belgilanadi.
2. qo'zilatishni o'tkazish rejasini tuzi shva uning ahamiyati.
3. Bug'oz qo'ylarni yaylovda boqish qo'shimcha oziqlantirish sug'orish va boqish-asrashni kun tartibi.
4. qanday sabablarga kurka bola tashlash buladi va qanday qilib oldini olish mumkin.
5. Bug'oz qo'ylarni yaylovdan bahorgi yaylovga o'tkazish.
6. Bug'oz qo'ylarga to'g'ishda yordam beri shva t3qqandan keyingi zoovetsrinariya ishlar. Mastit kasalligini oldini olish.
7. Ko'zili qo'ylarni va mari bo'ydoq qo'ylarni boqish – asrashdagi o'ziga xos xususiyatlari.
8. Ko'zilatish mavsumida qo'llanadigan qo'rilishlar (qo'yxona, issiqxona, qo'zixona, qo'ton va hokozolar).
9. Qo'zilatish mavsumida cho'ponlar ishini ko'rib yozib o'rganish.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Qorako'lchilik sohasida olib boriladigan har bir jarayonlarga kata e'tibor qaratish kerak, chunki har bir jarayon bir-biri bilan uzviy bog'liqdir masalan qochirishni qaraydigan bo'lsak qochirishni birgina muddatini belgilash kata ahamiyat kasb etadi.

Agar biz qochirishni mintaqalarda qochirishni kech qiladigan bulsak quzilatish kechigib ya'ni yerda ko'k o'tlar ko'payib natijada qo'zilarning teri sifatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

To'l muddati qo'yning qachon qochganligiga bog'liq, qochirish oktyabr oyining 10-15 larida boshlangan bulsa tul ham amrt oyining 10-15 laridan to'g'ri kelishi kerak nega deganda qorako'l qo'yining bo'g'ozlik davri 150-152 kun bo'ladi shuni hisobga olgan holda shundan kelib chiqadi. Tul mavsumida eng sarmashaqqat ko'p mehnat jalb qiladigan jarayon hisoblanadi.bu mavsum nihoyat kkatta e'tiborga ega. Yuqoriga tilga olingan tadbirlarning maqsaddga muvoffiqligi shubhasizdir. Ammo qo'ylarning bor vaqt va tig'iz qo'zilatish maqsadga muvoffiqligi to'g'risida qorako'lchilar o'rtasida hamon umumiy fikrlarmavjud

emas.shu munosabat bilan «haqmurod» tajribada uch otar sovliqlarni barvaqt qo'zilatish yuzasidan olib boriladigan tajribalar natijasini keltirib o'tish o'rinli deb hisoblaymiz.

Tajribadagi otarlar jun qirqishdan keyin qo'zilar terisi uchun suyib yuborilgan mari sovliqlardan to'g'ilgan edi. Otarlar tashkil qilingandan keyin olis yaylovlarga haydab ketildi va kuzgi jun qir qilguncha yerdan boqiladi. Kuzgacha qo'ylar yaxshi semiradi va barvaqt qochiriladi, urug'lantirish punkiti xizmat ko'rsatadi hamma otardagi qo'yuqqan va dastlabki 7-9 kun ichida qochirilgan barcha sovliqlar 600-650 boshdan iborat bita Yangi otarga biriktiriladi qolgan ikki otar ham huddi shu tarzda bir xil muddatda urug'lantirilgan sovliqlardan tashkil qilinadi.

Sovliqlar dag'al hashak va konsentratlangan ozuqalar jamg'arib qo'yilgan tipovoy qo'tonlarda qo'zilatiladi va qisqa muddatlarda yaylovda ko'k o't.

Bo'g'oz qo'ylarni yaylovda boqib asrashga kata e'tibor beriladi. Sovliqlar bo'g'ozligining 1- davrida o'rtacha bir sutkada 1 bosh 0,85 – 0,95 ozuqa birligi 11-12 mg karatin talab qilinsa bo'g'ozlikning ikkinchi davrida 1,2-1,4 ozuqa birligi 15-16 mg karatin jami olgan energiyasi 1,7-1,9 mg. Quruq moda 120-135 g hazim qiluvchi protiyen berish kerak bo'ladi.

Bir bosh sovliq uchun bir yilda 377 oziq birligi teng nasilli xo'jaliklarda esa 425 oziq birligini tashkil qiladi. Buni tuliq ta'minlaashi kerak. Har xil yilda qo'ylarni oziqlantirishi har xil shuning uchun o'rtacha O'zbekiston sharoitida har bir bosh qo'yga 1-5 sentner dag'al xashak 40 kg yem jamg'arish kerak bo'ladi. Bug'oz sovliqlar har kuni 2 marta iliq suv bilan sug'orilib to'rulishi kerak.

Bo'g'oz sovliqlarni yaylovlarda asrab-avaylab yurish zarur ayniqsa qish faslida ular uchun kasharlar qurilishi shart. Bo'g'oz qo'ylarni yaylovlarning mavsum o't mavsumining pastroq uchastkalarda boqishga yo'l qo'yiladi chunki bu davrda qorindagi xomilaning normal o'sishi uchun arziyas miqdorda oziq moddalar sarflanadi.

Yog'in bulgan soviq kunlar boshlangan bilan qo'ylarni kechayu kunduz yaylovda o'tlatadi hamda kamroq sug'orib turiladi qo'ylar yaylovlarda dam oladi. Qor qalin yog'ganda qo'ylarni dam olgan joylari hamisha qordan tozalab qo'yiladi. Qishda qo'ylar yaylovda boqilganda oziq moddalar normasining taxminan oladi manna shu mavsumda ular qo'shimcha ravida oziqlantirilib kurinmas semizlik darajasi 15-45 %ga kamayib ketadi. Qo'shimcha oziqa qo'ylarga odatda ertadab yaylovdan qaytib kelgandan keyin kunduzi va kechqurun yaylovga chiqish oldidan beriladi. Oziqani yerga tiqib quyish yaramaydi chunki bunda uning 70 % gacha qismi qabul qilinadi. Qo'shimcha oziqani dona almashtirilgan holda yoki olpxuta qilib konsentratlar qo'shib berish kerak.

Qishda bo'g'oz qo'ylarga mo'ljallangan taxminiy kun tartibi.

Jadval – 1

№	Ko'rsatgich	Vahti (soati)	Hammasi bo'lib necha min.	Sutkasiga nisbatdan % hisob
1	So'g'orish	12-13	60	4,1
2	O'tlatish	1319	300	25,2

3	Dam berish	19-2	420	29,1
4	O'tlatish	2-6	240	16,6
5	Dam berish	6-9	180	12,5
6	O'tlatish	9-12	180	12,5

Bola tashlashning bir qancha sabablari mavjud:

1. Kasallik tufayli.
2. Oziqlantirish va asrash sharoitining noto'g'ri yo'lga qo'yilishidan.
3. Mexanik ta'surotlar natijasida.

Ma'lumki qo'zi sovliq qornida 150-152 kun yetilib rivojlanadi anna shu davr ichida bir qancha o'zgarishlar yuz beradi. Anna shu davrda sovliq homilasi bir qancha sabablarga ko'ra kasallanib bola tashlash yuz beradi. Oziqlantirish va asrash sharoitiga keladigan bulsak bular to'g'ri yo'lga qo'yilmagan bo'lsa albatta sovliq bola tashlaydi yoki qo'zi juda nozik to'g'iladi. Agar bo'g'ozlik davrida sovliq uchun zarur oziqalar va vitaminlar berishmasa qish paytiga qo'ylar sovuq suv bilan sug'orilsa sovliqlar qo'rada yotgan vaqtda ularni har soatda turg'ozib turish kerak aks holda qorako'lning biologik hususiyatlaridan biri bo'lgan sovliq yotgan holda siydik ajratmaydi natijada ayrim tarkibdagi ammiak organizimga tarqalib ketadi shular sabab bo'lib bola tashlash yuz beradi.

Ba'zi bir sovliqlar to'g'ishda lakayishi mumkin ayniqsa birinchi to'g'adigan tusoqlarning qo'zidan qochirmaslik kerkak.

Tug'ish yaqin qolgan tusoqlarni va sovliqlarni qo'ra yonida qoldirib ularni tug'ishi kuzatilib borish kerak va yordam ko'rsatish kerak shunday hollar bo'ladi, u tusoq bo'lsin sovliq bo'lsin tug'ayotganda qo'zi noto'g'ri kelishi mumkin shunday holda hammasini qaytarib yuborib to'g'rilab keyin qo'l bilan asta sekin tortib olish kerak bo'ladi.

Tusoqlar odatda to'g'ilgandan keyin qo'zilarni qo'yadilar. Agar kuzatib turilmasa qo'zi onasini emmay qolib nobud bulishi qo'zilar to'g'ilgandan sung 2-3 minut ichida onasini emmish kerak buladi. Agar qo'zi onasini emmasa yordam berish kerak buladi sovliqlarning ba'zi birlari ayrim sabablarga kura yelini kasallanadi ularga o'z vaqtida zooveterinariya yordam kursatadi qo'zisi teriga so'yilgan uning to'g'ilgan bolasi yo'q sovliqlar albatta mamest bulishi mumkin. Anna shu sovliqlar mari qo'ylar deyadi.

Sovliq sutini sog'ib olmasa mastini uni oldidan olish ham sutdan foydalanish imkonini beradi.. qo'y suti yuqori konoriyali hisoblanadi. Qorako'l qo'ylarining suti qochongi zamonlardan yog' pishloq brinza va boshqa mahsulotlar tayyorlash uchun ishlatiladi. Qo'y sutining tarkibida 1,9 % quruq moda, 6,7 % yog', 5,8 % oqsil, 4,6 % sut shakari va 0,8 % mineral tuzlar bor. Bir kg sutning tuyimliliigi 1060 kg kaloriyani tashkil etadi. Qo'y sutida 0,92 mg.l V 2,86 mg.l.V₂ vitamini shuningdek A vitamini bor.

Qo'ylar yaylovlarda asralganda kupincha ularni boqishda yil davomida keskin o'zgarishlar sodir bo'lib turadi.

Qishda ular yetarli oziqalanmasligi sababli semizligi vat yeri vazni kamayib ketadi. Bahor, yoz va kuz fasillarida esa yaxshi sero't yaylovlarda hayvonlar yuqori

kondisiyalarga yetadi. Butun chorvachilik ilmiy taqiqot instituti tomonidan qo'ylarni boqish mavsumi normasi ishlab chiqilgan.

Katta yoshdagi har bir qo'yning yem-hashakga bo'lgan talabi, ehtiyoji.

Jadval - 2

	Bahorda		Yozda	Kuzda	Qishda	Bir sijga hammasi
	I - yarim	II - yarim				
Maxsuldor qo'ylar uchun						
Oziqa birligi (kg)	1,10	1,35	1,0	0,8	1,6	377
Quruq massa (kg)	2,30	1,30	2,2	2,2	2,6	800
Nasillik qo'ylar uchun						
Oziqa birligi (kg)	1,25	1,55	1,1	0,9	1,15	425
Quruq massa (kg)	2,70	2,10	2,5	2,5	3,0	900

Guli jins va yosh guruhlarga mansub qo'ylarni boqish normalari.

Jadval - 3

va yoshi	Har besh qo'yga bir sutkada			
	Oziqa birligi	Xazim bo'l. d-n oqsil	Hazim bo'l. protein	Yaylovdan oladigan quruq massa
Sovliqlar				
Tirik vazni 45 kg. bo'lgan qisir qo'ylar	0,9	69	76	2,34
Bo'g'oz qo'ylar	1,2	94	104	3,12
Bola emizadigan va sog'iladigan	2,0	162	178	3,4
Lakt 2 davri	1,6	123	135	3,52
Qo'chqorlar				
Tirik vazni 60 kg.(irg'in)	1,2	90	99	2,64
Sutkasiga 2-3 marta (irg'in)	1,5	165	181	4,65
Sutkasiga 5-7 marta (irg'in)	1,8	230	258	4,86
Yosh qo'ylar	0,8	90	99	1,76
3-4 oylik	0,8	90	99	1,76
4-6 oylik	0,9	94	104	1,48
1,5-2 yoshar	1,1	90	99	2,46
1,0-2,5 yoshdagi	1,2	80	88	2,70

Kichik yoshdagi saqmonlar va qo'ylar guruhlarida tunda o'tlamaydi kata yoshdagi saqmonlarda kunlar issiq saraton dam olish vaqtida qisqarib kunduzi dam olish vaqti uzayib boradi. Bo'g'oz qo'ylar cho'pon koshar yonida albatta tunda dam olishi kerak. Qo'zilar tunda qo'zilatib qolganda yordam beri shva Yangi to'g'ilgan qo'zilarga ayniqsa yomg'ir yog'ib shamol bo'lib turgan kechalarda qarab turish zarur. Mari qo'ylarni yaylovda boqishda ularga qo'shimcha ravishda ozio'alar berib borish kerak chunki ulardan sut sog'ib olinadi. Bo'ydoq qo'ylar esayaylovdan oladigan oziqa ham yetarli bo'ladi ularning qochishga tayyorlab borish kerk. Oziqlantirish bu mahsulot olishning negizidir. Shuning uchun oziqlantirishni ilmiy asoslangan holda olib borish kerak.

Kichik va o'rta saqmonlarni bahorda boqib borish uchun taxminiy kun tartibi (qidiruv.)

Jadval – 4

Kursatgich	Vaqt	Hammasi bo'lib nechta	Sutkaga qis. %
Sutlatish	6-20	240	16,4
Sug'orish	10-11	60	4,1
O'tlatish	11-12	540	36,9
Tungi dam	20-6	600	43,6

Kata yoshli saqmon bahorda boqib borish uchun taxminiy kun tartibi.

Jadval - 5

Ko'rsatgich	Aprel		May	
	Minut	Sutkasiga kis. % xis.	Minut	Sutkasiga kis. % xis
O'tlatish	770	53,5	843	58,4
O'tlatib, haydab bor.	80	5,5	-	-
Haydab borish	110	7,6	52	3,7
Dam berish	466	32,5	51,7	36,1
Sug'orish	14	0,9	28	1,8

Qo'zilatish mavsumida chuponlarning eng sermahsulotli ishidir. Odatda 250-300 bosh sovliq uchun bita cho'ponga masalan bir otarda 750 bosh sovliq bo'ladigan bo'lsa bu otarga 1 ta bosh chupon va 2 ta yordamchi chuponlar belgilanadi. Bosh chuponlar otardagi har bir sovliq uchun javobgar shaxsdir qo'zilatish mavsumida to'g'ilgan qo'zilar saqmonlarga ajratiladi har 100 – 125 bosh qo'ziga 45 kunga 7 ta saqmonga ajratiladi. Ssaqmondagi qo'zilarni parvarishi saqmonchiga topshirilmaydi. Saqmonlarni o'tlatishda qo'ydagi talablarga binoan keltirish zarur.

- Bir saqmondagi qo'zilarning boshqa qo'zilar Bilan ajralib ketmasligi

- Qo'zilar ni yo'llarda haydagan yerlarda va yumshoq tuproqli yaylovlarda o'tlatishga yo'l qo'ymasliklari.

- Qo'zilar onasini topib olishlari uchun saqmonni har kuni 2-6 martadan topishlari.

- Qo'zilar ning zax yerlarda ayniqsa yomg'irdan keyin yotishga yo'l qo'ymasligi.

- Kun botish bilan qo'zilar ni haydab kelish va ertalab ular ni barvaqt o'rnidan turg'azmasliklari.

- Bir oylik kata saqmoqlar ni kechasi onasi bilan birga o'tlatish.

- Zaif qo'zilar ga yoki kasallikda foydalanish uchun emas.

Qo'yilgan eng qimmatli qo'zilar ga 1-5-2 oylikdan boshlab yaylov o'tlariga qo'shimcha ravishda har bosh qo'ziga kuniga 0,2-0,4 kg hisobida konsentratlar berib turish tavsiya etiladi.

Bosh cho'pon qancha talabchan bo'lsa otarda sovliqlar shunga yaxshi bo'ladi. Mavsumda chupon o'zining har bir ishini rejalashtirish lozim. Qo'zilatish davrida mavsumida guruhlar ga ajratgan sovliqlar uchun berkitilgan cho'ponlar javob berishlari kerak. Ular ni o'sib rivojlanishi uchun kerakli hamma ishlar qilinishi kerak. Cho'pon qo'ylar ni oziqlantirishni to'g'ri yo'lga qo'yishi kerak. Sovliqlar uchun belgilangan yaylovlardan unimli foydalanishlari kerak. Bosh cho'pon esa bular ustidan nazorat qilishi kerak. Shuning uchun bosh cho'ponga 15 % tushimcha ish haqqi to'lanadi. Cho'ponlar ning ishini esa zootexnik ferma mudirlari ko'zatib borishlari kerak. Amaliyot davrida shuni guvohi bo'ldikki cho'pon ishi og'ir ish ekan.

Qorako'l qo'ylar ini o'sib rivojlanishi uchun ular dam oladigan qo'ralar qishda kasharlar kerak bo'ladi. Qorako'lchilikda qancha ochiq qo'ralar usti yopilgan maydon va qasharlar zarur bo'lishi qo'ydagicha hisoblab topiladi. Voyaga yetgan bir bosh qo'yga qasharlarda 1,0 m² maydonlarda 1,2-1,5 m² Voyaga yetgan bir bosh qo'chqorga qasharlarda 1,0 m² maydonchalarda 2,0 m² o'tgan yili to'qqan qo'ziga qasharlarda 0,7-0,8 m² maydonchalarda 1,0 m² ona qo'y va qo'zilar ga 1,5 m² qasharlarda maydonachalarida esa 1,5 – 2,0 m² ajratiladi.

Qo'zilatishda qasharlar ning ahamiyati katta qishning bo'ron kunlari, kattik soviq kunlari uchun yog'im sochinli kunlar uchun issiq kasharlar bo'lmasa qo'ylar ning ko'pi nobut bo'lishi mumkin. Uzoq yaylovlarda ko'chish qo'tovlarida vaqt qo'ralardan foydalaniladi. Otarlardagi sovliqlar uchun yuqorida ko'rsatilayotgan miyor bo'yicha bosh soni hisobga olingan qashar va maydonchalar ko'rsatilgan miyor bo'yicha bosh sonini hisobga olgan holda kasha rva maydonchalar qo'ralar qo'riladi. Qasharlar va qo'ralar hamma zoogigiyenik talablarga to'la javob berish kerak. Qo'zilatish mavsumidan oldin qasharlar dezinfeksiya qilishi kerak ventilsiya to'g'ri kelishi kerak. Qasharlar va qo'ylar doimiy ravishda tozalanib turishi kerak qasharlar va ko'ralar bo'lgan nomida 3-4 ta xonadan iborat bo'lishi kerak. Qo'zilatishda Yana albatta har bir otar uchun quduqlar bo'lishi kerak. Nasoslar bo'lishi shart transportlar yetarli bo'lishi kerak. Cho'ponlar mavjud qo'rilishlar va qo'tonlardan foydalanishini to'g'ri yo'lga qo'yishi kerak.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shular ni aytilish kerakki qo'zilatish mavsumi bu eng sarmavsumiyatli davr. Bu mavsumdagi har bir jarayonlar ga e'tibor bilan qarash kerak. Qo'zilatish qo'zilar ni o'sib rivojlanishda cho'ponning ishi katadir. Qo'zilar ni oziqlantirish asrash ilmiy asoslangan holda olib borish kerak. Yana

shuni aytish kerakki sovliqlar qancha semiz va kata bo'lsa ulardan olinadigan qo'zilar ham shuncha kata va sog'lom to'g'iladi. To'g'ilganda cho'ponga va yaylov hosildorligiga ularga beriladigan qo'shimcha oziqalarga bog'liqdir.

11. Mavzu: Jun qirqimini tashkil qilish va o'tkazish.

Reja:

1. Qirqim rejasini tuzish.
2. Qirqim oldi tadbirlarini amalga oshirish.
3. Qirqim jarayonini tashkil qilish.
4. Qirqimdan keyingi tadbirlarni amalga oshirish.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Jun qirqimini o'tkazish plani.

Jun qirqimini o'tkazish plani xo'jalikdagi qo'ylar soniga qancha jun qirqish agregat va malakali. Jun qirqish planida: suruvlarning raqami bosh chuponlarning familiyasi qo'ylar soni jins yosh gurupasi bir bosh qo'ydandan va birgacha bo'yicha olinadigan jun qirqimi plani kursatiladi. Jun qirqish planida qo'ylarni keltirib turish navbati va ularni haydab keltirib hamda ishlovdan o'tkazishni kalindar muddatlari kuzda tutiladi. Planda bor qirqimchga bir kunda 50-60 bosh qo'y qirqish kuzda tutiladi. Jun qirqish odatda eng kam qimmat tishga kur brak qilingan yoki axta qo'ylardan boshlanadi shundan keyin o'tgan yili tug'ilgan yosh qo'ylar nasldor quchqorlar sungra qo'zili qo'ylar sovliq qo'ylar suruvning junini qirqishda birinchi navbatda yirik sovliqlar undan keyin o'rta sakmondagilar va oxirida mayda saqmoqdagi sovliqlar qo'ldan chiqarilish kerak. Jun qirqishdan qirqilgan junni klasslarga ajratish va urab tayyorlashdan oldin namligi 16-17 ga kelgunicha quritilishi kerak. Bir teki sibir xil junli qo'ylarning jini yiliga bir marta har xil junli qo'ylarning jini yiliga bir marta har xil junli qo'ylarning ikki marta erta bahorda tabiiy tulash vaqti kelishi bilan va kuzda qirqiladi. Jun qirqish ishlariga juda kata ahamiyat beriladi va oldindan tayyorgarlik kuriladi. Har bir suruvning ahvoli oldindan aniqlab chiqiladi. Xo'jalikning barcha bulim boshliqlari zooveterinariya mutaxassislari ishtirokida plani kurib chiqadi suruvlarning navbat tartibi belgilanadi jun qirqish uchun qo'ylar o'tlatiladigan yaylovga yaqin joyda tuplanadi.

Jun qirqish muddatlari har bir xo'jalikda bahorgi jun qirqish muddati ob-havo sharoitiga qo'ylarning va ular jun qoplamining holatiga qarab belgilanadi. Odatda

bahorgi jun qirqishga havo iliq qo'ylarning juni yapog'lashgan ya'ni tobtga kelgan tabiiy tulash boshlanay deb turgan vaqtda boshladi. Qorako'l xo'jaliklarida bahorgi jun qirqish qo'zilatish va bonitirovka tugagandan keyin odatda 20 aprildan 10 maygacha o'tkaziladi. Markaziy Osiyo va janubiy Qazoqistonda .

Kuzgi jun qirqish to sovuq boshlanguncha qo'ylarning juni anchagina usib ulguradigan muddatlarda utkaziladi \sentyabrda\.

Bino va asboblarni tayyorlash: - Qo'ylar junini maxsus jihozlangan jun qirqish ayniqsa samarali bo'ladi. Bu joylarda ham, shu maqsad uchun muljallangan boshqa binolarda ham jun qirqish boshlanmasdan bir oy oldinroq binolar va asbob – uskunalarning remont qilish hamda dezinfeksiyalashga kirishadi. Bu yerga mexanik kirish agregati uning ehtiyoj qisimlari charxlash apparatlari chelak tog'ora idishlar tarozi va boshqalar keltiriladi.

Elektr jun qirqish agregatlarining asosiy turlari:

ESA – 12-3000 dan 10000 gacha

ESA -12-1000dan 25000 gacha

ESA-36-1000 dan 25000 gacha

ESA – 48 – 25 000 dan 50000 gacha

Junni klasslarga ajratish uchun buyi 2,5 m va balandligi 0,8 m bulgan maxsus tolalardan foydalaniladi. Ularning ustki yuzasiga 1,5 sm eni 2 sm tashkillari 2x2 sm kattalikda bulgan metal tur qoplangan yog'och ramkaga tortib uratilgan. O'zbekistonda qo'y qirqimda ESA – 12- ishlatiladi. Bunda hammasi bulib 25-26 kishi ishlaydi. Shundan qirqimchi -12 t qo'ylarni tutib keluvchi – 2 qirqilganlarni yig'ishtiruvchilar – 2 mexanik charxchi-2 va boshqalar.

Jun qirquvchilar va klassga ajratuvchilarni tayyorlash.

Ma'lumki malakali jun qirquvchilargina qo'ylar terisini kesib yoki yapog'ini burdalab yubormasdan junni yaxshilab qirqib olishi mumkin. Bunday qirquvchi bita qo'yning junnini qirqishga 4-5 minut vaqt sarflaydi xolos yetarli tajribasi bulmagan qirquvchilar esa 20-25 minut sarflaydi. Shuning uchun barcha xo'jaliklarda har yili jun qirqish kompaniyasi oldida 1,1,5 haftalik senarlar o'tkazilib mutaxasislar blg'usi jun qirquvchilarni jun qirqish texnikasi bilan tanishtiradilar. Yuqori malakali mutaxasislar o'z tajribalarini o'rtoqlashadilar urganadilar. Semenar o'tkazilayotgan davrda tinglovchilar jun qirqish mashinasi elektor mator egiluvchan o'q tuzilishi bilan tanishtiriladi. Har bir jun qirquvchi mashinani qisimlarga ajratish va qayta yig'ishni biladigan bo'lishi agregat qisimlarining o'zaro birgalikda ishlashini va sozlashni ayniqsa juflashni pichoq bilan taroqni sozlashni bilishi kerak.

Jun qirquvchilar mashinkani ishlatish qoidalarini jun qirqish usullarini va izchilligini o'zlashtirib olishlari juda ham muhi ahamiyatga ega.

Qo'yni to'g'ri yotqizish va ortiqcha kuch sarflamay kerakli holatda tutib turishni urganib olish ham muhimdir. Qo'y to'g'ri holatda yotishi uning juni toza olishini ta'minlaydi. Terisini kesilishidan saqlaydi. Har bir usulni aniq mashiq qilish tartibga izchilligiga kata roiya qilish mashinkaning unumsiz harakatlarini imkoni boricha kamaytirish va qo'yni ustalik Bilan tutib turish orqali mahoratga erishildi. Bularga esa darhol yetishib bulmaydi.. balki yillar davomida o'zlashtiriladi. Shuning uchun jun qirquvchi kadirlarini avaylash, ularning najariy

va Amaliy kunikmalarini oshira borish muhim ahamiyatga ega. Ularni jun qirquvchilar kengashi va konkurslarga yuborib turish lozim. Junni sinflarga ajratatuvchilar bizning sharoitimizda xo'jaliklarning tovarshunoslari bajaradi ular junni dastlabki qayta ishlash fabrikasidagi doimiy ishlovchi junshunoslar kurslarida tayyorlanadi.

Qo'ylarni junini qirqishga tayyorlash

Tajribadan ma'lumki semiz qo'ylarning juni uzun yog'li ter miqdori ko'p yapog'isi pishiq bo'lib qirqilganda yaxlit bo'lib chiqadi. Semiz qo'ylarning terisida aniq kurinib turadigan burmalari qavatlari joylari yqo'ligi tufayli jun qirqish vaqtida terisi deyarli kesilmaydi. Shuning uchun tadjribali chuponlar og'ir kelgan qishlovdan chiqqan va qo'zilab bulgshan qo'ylar tez semirib yo'qotgan vaznini tiklashga harakatlanadi. buning uchun ular faqat kunduzi emas balki tunda ham o'tlatiladi.

Jun qirqish grafigiga muvofiq qo'ylarning junini qirqishni osonlashtirish va bino ichini ozoda saqlash maqsadida jun qirqish boshlashdan 24 soat oldin qo'ylarga yem-hashak beri shva 12 oldin sug'orish tuxatiladi.

Jun qirqish oldidan qo'ylarni cho'miltirish

Bahorda dag'al junli qo'ylar junida 30 % gacha yot aralashmalar bo'ladi ular jun normal qirqilishini qiyinlashtiradi. Jun qirqish agregatining kesuvchi apparatlari buzilishiga sabab buladi. Junda iflos junni qayta ishlash korxonalarida tashish urinsiz harajatlar bilan bog'lio'dir. Xo'jaliklarda jun qirqishdan oldin qo'ylarni chumiltirish jundagi iflos aralashmalarni kamayishiga yordam beradi.

Qo'ylar havo iliq bulib turgan vaqtda chumiltiriladi. Buning uchun suvning tempraturasi 15 °S ga bulgan soy hovuz chuchuk suvli kul orqali haydab utiladi yoki uzunligi 15 metr bulgan sement vannalarda 2 marta 10 minutdan chumiltiriladi.

Ifloslangan suv vannaning tagi orqali chiqarilib yuboriladi. Vanna qaytadan tuldiriladi. Chumiltirib chiqqan qo'ylar quruq ob – havoda kamida 14 soat o'tlatiladi. Ikkinchi yoki uchunchi kundagini qo'ylar junni qirqish joyiga haydab keltiriladi.

12. Mavzu: Echkilarning kelib chiqishi, biologik hususiyatlari, konstitutsiyasi va eksteryeri.

Reja:

1. Echkilarning kelib chiqishi, hozirgi zamon echkilari ajdodlari, ularning yashash joylari va biologik hususiyatlari, ta'rifi.
2. Domestikasiya belgilari qo'lga o'rgatish jarayonida echkilarda xosil bo'lgan yangi hususiyatlari.
3. Echki zotlarining klassifikasiyalari.

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. <http://www//uralrti.ru>.

Echkilar sut emizuvchilar sinifiga kavsh qaytaruvchilar kenja sinifiga juft tuyoqlilar turkumiga va echkilar avlodiga kiradi.

Echkilarning eg yaqin avlodi qo'ylardirechkilar eng qadimgi xonaki hayvonlar hisoblanadi. Sogonlarga qo'yilgan toshlardagi va boshqa qadimiy ma'daniyat buyumlardagi echki suratlari. Markaziy Osiyodagi qazilmalarda topilgan sekilet qoldiqlari shundan dalolat beradi. Olimlarning aniqlashiga kura eramizdan 6-7 ming yildan kuproq muqaddam echkilar qo'lga o'rgatilgan. Chatishtirish maqsadida eng yaxshi echkilarni tanlash va juftlash borasida insonning uzoq vaqt davomida qilgan ishlari turli xil chatishtirishlar natijasida hozirgi echkilar o'zlarning yovvoyi ajdodlariga ham o'xshagan bo'lib qoli. Xonaki echkilar bir necha xil yovvoyi turdagi bezuar va morhur ibeks va ba'zi boshqa echkilardan kelib chiqqan. Kichik Osiyo, Kavkaz orti jumhuriyatlari Turkmaniston tog'larida yashaydigan bezoar echki yirikligi jihatdan yovvoyi qo'chqorlarga yaqin. Bezoar echkilarining erkagi takasi sarg'ish tusda bulib orqasi buylab uzun qora yo'li bo'ladi. Yovvoyi va xonaki echkilar chatishtirilganda serpusht nasl olinadi.

Echkilarning biologik hususiyatlari:

Echki turi qo'ylarga yirikligi vazni tish sistemasining tuzilishi va yoshiga qarab o'zgarish yashash muddati jinsli sikli bug'ozlik davri, teri jun qatlamining umumiy morfologiyasi, yaylov hayoti va boshqa ayrim belgilari bilan yaqin ham o'xshash. Shu bilan bir qatorda echkilar qo'ylardan qator biolitgik hususiyatlari bilan farq qiladi. Ularning eng asosiy avlodlarining o'rtasidagi farqiechki va qo'ylarning tabiiy sharoitda chatishmasligidir. Echkilarning tuxum yo'lga boshqa hayvonning urug'ini operasiya yo'li bilan joylash yoki sun'iy urug'lantirish duragay olishga olib kelmadi.echkilar qo'chqorlarning urug'i bilan su'niy

urug'lantirilganda va otalanganda ham emiron 25-55 kunligida ulgan, bunga sabab extimol hay vonning immunabiologik nomuofiqligi bulsa kerak. A.I.Lop'rin, N.V.Loginova tajribalari.

Echki va qo'chqorlardan durogay avlod ularning vegetativ yaqinlashtirish va ona organizimiga spermatazoidga vegetativ ta'sir etish natijasida olinadi. echkilar qo'ylardan turli anotomik belgilar Bilan ham ajralib turadi. Echkining shoxlari yapoloq orasida bir biriga yaqin kundalang kesimieslatib oldingi kirrasi utkir ular vertikal

uqi atirofida buralgan. Echkilarda qo'ylardagidek farqli ularoq bosh suyagining orqa tomoni bukilgan peshona tomoni to'g'ri bosh suyagida yosh bezlarining chuqurligi, tuyoqlarda esa aro bezlari bulmaydi.

Echkilarning qo'ylardan ajralib turadigan belgisi o'ziga xos maxsus tovush saqoli dumining qisqa va ichki tomoni junsiz bo'lishligidir. Echkilarda qo'ylarga nisbatdan teri osti yog' qatlami sust rivojlangan. Yog'larning asosiy qismi ichki organlarning atrofida tuplanadi. Echkilarda ovqat hazim qilish organik uchli rivojlangan, shuning uchun ham ular 64 % gacha klechatkasiga bulgan oziqalarni hazim qilish imkoniyatiga ega. Echkilarning ichaklari ularning tanasining uzunligiga nisbatdan 27 marta uzun, me'darloq bulmalari esa qo'ylarnikiga nisbatdan yaxshi rivojlangan. Echkilar bilan qo'ylar o'rtasidagi asosiy farq ular qonlari tarkibidagi qo'ylarga nisbatlan kam. Echkining tiviti qo'y junidan yoki angor echkini junikrossberid jundan gistologik tuzilishi jihatidan farq qiladi. Ixtisoslashgan jun beruvchi echki zotlari juning usish tezligi dinamikasik jun beruvchi qo'ylardan yuqori. Echkilarning terisi harakatchanroq va elastikroq hamda ular qo'y terisidan qator fizika-texnologik xususiyatlari jihatidan ustunlik qiladi. Qo'y va echkilarning yovvoi aydodlari terilarining tuzilishi va jun qoplamlari jihatidan bir-biridan xonakilariga ko'proq o'xshashlikka ega.

Echkilarning konstitutsiyasi va eksteryeri.

Konstitutsiya deganda organizimning umumiy gavdaning tuzilishi tushiniladi. U hayvoning antoma- fiziologik tuzilishi hususiyatlariga mahsuldorlik tomonlarini ifodalaydigan irsiy omillarga va uning tashqi muhit omillaridan ta'sirlashganiga bog'liqdir.

Shu boisdan turli yo'nalishlardan maxsulot beradigan echkilar konstitutsiyasi jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Ularning suyaklari: muskullari, hazim organlari, terisi turlicha rivojlanadi. Undan tashqari echkilar turkumining hususiyati zich quruq tana tuzulishida ifodalaniladi va ekstrinerining shakillarida biroz burchaklik xollari kuzatiladi. Hatto nisbatdan yaxshi rivojlangan semiz echkilarning tanasi qo'ylarnikiga nisbatdan iroz yalpoq yagirini chiqib turgan kukrak qafasi va Tosi tor orqasi nishib yonboshi kam muskulli bo'ladi. Shuning uchun ham echkilar Bilan nasillik ishlarini olib boranda ularga baho berganda konstitutsiyasi va eksterriga alohida ahamiyat berish kerak. Echkilarning ekstyerlari ular sog'lig'ining holati va mahsuldorini baholash asosida ularning eksteri haqida xulosa qilinadi. Asosiy tana qisimlariga bo'yin, kukrak qafasi, yag'irining orqasi, beli, qorni, sut bezlari, oyoqlari kiradi. Echkilarning ekstererlarini baholash Bilan bir qatorda ularning tirik og'irligi va kata-kichikligi aniqlanadi. Echkilarning eksteriyerlarini byuaholashda asosiy

diqqat e'tibor ularning keng tarqalgan tana tuzilishi kamchiliklarida oyoqlarning tug'ri – notug'ri qo'yilganligiga zamborbelgilariga qornining shakliga yelning nuqsonlariga va boshqalariga qaratiladi. Ekstereraning hamma organlari va tana qisimlari bir-yuiri bilan murakkab bog'lanishida.

Echkilarning yoshini aniqlash.

Echkilarning urchitishda ularning sotish va sotib olishda xujalikda foydalanganda poddagi echkilarning yoshini aniqlashga to'g'ri keladi. Echkilarning yoshini nasilchilik firmalarida individual nasilchilik kartochkalari yoki hayvon quloqlariga solingan tatirovkalarda hayvon to'g'ilgan yilning oxirgi raqmi solinishi asosida aniqroq aniqlanadi.

Echkilarda 32 ta tish buladi. Uning 24 tasi jag' tish, 8 tasi kesuvchi tishlar. Jag' tishlarining 12 tasi ung tomonda va Yana 12 tasi chap tomonda ya'ni ung tomoning pastida 6 tasi yuqorida 6 tasi chap tomonning pastida 6 ta yuqorida 6 ta jag' Tish buladi. Echkilarning 8 ta kesuvchi tishi pasti jag'ining oldidagi qismida o'sadi. Echkining yoshi kesuvchi tishlarning holatiga qarab aniqlanadi. Echkilarning hamma kesuvchi tishlari 1 yasharligigacha sut tishlari bulib keyinchalik ular 4 yashargacha birin-keytin doimiyga almashiniladi % 4 jadval.

4 – jadval

Echkilarning tishini chiqishi almashuvi

№	Tishlarning tillari	Echkining tishini yemirilishiga kura yosh	Echkilar sut tishlarining doimiy tishga almashuviga kura yoshi
1	Kesuvchi tishlar ombur	Bir haftaligida	1-yashar - 1-yashar 6-oylik
2	Ichki o'rta	Dastlabki 2 hafta	2-yashar - 2-yashar 3-oylik
3	Tashqi o'rta	3-4 haftaligida	2-yashar - 3-yashar oy
4	Chetki	Hytning birinchi kunlarida	3-yashar - 4-yashar 4oylik
5	1 chi juft 2 chi juft	3-4 oyligida	1-yashar - 2-yashar 6oylik
6	3chi juft 4chi juft	9-12 oyligida	2-yashar - 2-yashar 6oylik
7	5chi juft 6chi juft	18-24 oyligida	Almashmaydigan tishlar

Doimiy kesuvchi sut tishlarini doimiylaridan ajratish qiyin emas. Sut tishlari mayda ensiz va sarg'ich bo'lib doimiylari yirik enli va ok bo'ladi. 4 yoshdan keyin echkilarning yoshi kesuvchi tishlari shaklining o'zining paydo bo'lishiga qarab aniqlanadi.

Yosh kesuvchi tishlar yuqori tomoni bir-biri bilan tutashgan keng kukrak shaklidagilardan iborat. Echkilarning yoshi orta borgan sari tishlarning yemirilganligi 3 qismi asta-sekin shaklining egallaydi va u yupqalashadi. 7-8 yoshda echkilarning tishi me'yorigacha yemirilib buladi qon va nerv tomirlarining uchi kurinib qoladi. Bularning hammasi echkilarning ozishiga va ularning puak qililishga olib keladi.

Sut kesuvchi tishlarining almanishuvi va ularning yemirilishi echkilar zotiga konstitutsiyasiga sog'lig'iga va istyemol qilgan ozuqalarning turiga bog'liq. Me'yorda oziqlantirilgan tez yetiluvchi echki zotlpaarining tishi tez almashadi. Sog'lom mustahkam konstitutsiyali baquvvat echkilarning tishi buta va chala butalar Bilan oziqlangan echkilarning tishiga nisbatan sekin yemiriladi. Yuqorilardan tashqari echkilar tishining sekin yemirilib uzoq vaqtgacha saqlanish ularning xo'jalikda foydalanish muddatining 15 va undan ortiq yoshigacha chuzilishiga olib keladi.